

Sociaal-Economische
Raad Curaçao

Aan de Minister-president,
Minister van Algemene Zaken,
Dhr. G.S. Pisas
Fort Amsterdam
Alhier

Betreft : Aanbieding verkenning inzake een missiegedreven innovatiebeleid

Ref.nr. : 114/2021-SER

Willemstad, 26 november 2021

Excellentie,

Met inachtneming van het bepaalde in artikel 2, derde lid, van de Landsverordening Sociaal Economische Raad (A.B. 2010, no. 87, bijlage p, zoals gewijzigd bij P.B. 2017, no. 70) bieden wij u hierbij aan een door de SER uitgevoerde verkenning naar de mogelijkheden voor de invoering van een missiegedreven innovatiebeleid voor Curaçao.

De volgende vragen staan centraal in deze verkenning:

- Hoe kunnen wij evolueren naar een situatie waarin bedrijven, organisaties, burgers en de overheid actief meebouwen aan een beter Curaçao?
- Hoe kunnen wij streven naar een 'positive sum game', waar wat beter is voor mij eveneens beter is voor de ander en de bredere context/omgeving?
- Welke thema's en waarden moeten daarbij centraal staan? En bovenal
- Wat is daarvoor nodig?

Dit zijn vragen die sinds de uitbraak van de COVID-19 pandemie menig bedrijven, maatschappelijke organisaties, burgers en overheden wereldwijd bezighouden; ook op Curaçao. De realiteit van een wereldwijde pandemie, die lang nog niet voorbij is, drukt iedereen met de neus op de feiten. De enorme uitdagingen waar Curaçao voor staat, grotendeels veroorzaakt door de financiële en sociaaleconomische effecten van COVID-19, reiken veel verder dan een loutere financiële en economische exercitie. Het is zaak om de maatschappelijke weerbaarheid van Curaçao zodanig te versterken dat het land bij machte is om in de toekomst externe schokken zo zelfstandig mogelijk op te vangen.

De globalisatie, met haar vrije handel, wederzijdse afhankelijkheid en kwetsbaarheid, heeft voor Curaçao het belang van de behoefte aan een heldere koers onderstreept. Er is dringende behoefte aan een eenduidige richting die garant kan staan voor een toekomstbestendige en weerbare sociaaleconomische ontwikkeling. Dit betreft een uitdagende onderneming gezien de inherente kwetsbaarheden die kenmerkend zijn voor Curaçao als 'Small Island Development State'. Bij de formulering en nadere invulling

Ansinghstraat 15-17
Willemstad, Curaçao
T: (+5999) 461-5406/ 5328

www.ser.cw

van een dergelijke koers of te wel ontwikkelingsrichting is het niet ondenkbaar dat op specifieke onderdelen aansluiting kan worden gezocht bij het 'National Development Plan Curaçao 2015-2030'¹ dat in 2015 is geformuleerd met inachtneming van de zeventien (17) duurzame ontwikkelingsdoelen (sustainable development goals, SDG's) voortvloeiende uit de agenda 2030 van de Verenigde Naties (VN).

Deze SER-verkenning berust op een aantal fundamentele uitgangspunten die kunnen bijdragen aan het creëren van een omgeving binnen de lokale context waarin verbondenheid, betrokkenheid, duidelijkheid en productiviteit en hun onderlinge interactie de nieuwe norm wordt. De focus ligt op de lokale context, met ruimte voor input en ontwikkeling van eenieder.

In wat er volgt zal kort worden stilgestaan bij het 'heden-verleden' van Curaçao als autonoom land binnen het Koninkrijk. Vervolgens wordt de blik gericht op de toekomst, gevolgd door een aanzet voor een richting voor een nieuw sociaaleconomisch beleid, met aandacht voor de contouren van een missiegedreven innovatiebeleid. De (nieuwe) rol van de ondernemer en het onderwijs wordt eveneens kort belicht, om uiteindelijk af te sluiten met een kompas voor Curaçao.

Heden- verleden

Het Landspakket Curaçao gaat uit van de premisse dat de komende jaren in het teken zullen staan van duurzaam herstel. Dit vereist echter het vinden van een verantwoord evenwicht tussen, enerzijds, het doorvoeren van structurele maatregelen en, anderzijds, het realiseren van duurzame (economische) groei en ontwikkeling, waarbij de door te voeren kostenbesparingen de maatschappelijke baten (groei en ontwikkeling) niet in de kiem mogen smoren. Kortom, het tempo, de omvang en de volgorde zijn van eminent belang.

Daarnaast voorziet het in 2013, in opdracht van het Ministerie van Algemene Zaken, uitgebrachte rapport van het TAC Project Management Team² in een aantal aanbevelingen die kunnen worden onderverdeeld in drie clusters, te weten

- (1) Mens & gezondheid
- (2) Bestuurskracht, administratieve efficiëntie & bestuur en
- (3) Beleid-wetgeving.

Een aantal van deze aanbevelingen is overgenomen in het Landspakket. De aanbevelingen zijn direct, dan wel indirect, met elkaar verbonden; reden waarom het relevant is om het sociaaleconomisch vraagstuk als een integraal stelsel te beschouwen. Binnen een dergelijk systeem kan er sprake zijn van concrete, werkbare en duurzame oplossingen ten aanzien van de toegankelijkheid en betaalbaarheid van basisbehoeften zoals water, voedsel, huisvesting, energie, zorg en uiteindelijk ook arbeidsplaatsen (jobs). Dit vergroot de zelfredzaamheid, reduceert de afhankelijkheid en zorgt ervoor dat er lokaal meer waarde ('value') kan worden gecreëerd. Dit is het fundament waar Curaçao behoefte aan heeft, namelijk een

¹ UNDP & Regering van Curaçao, 'Building on Strengths; National Development Plan Curaçao 2015-2030'; (2015) <https://www.curaçao2030.cw/policy-briefs/national-development-plan-ndp-2015-2030>

² TAC Applied Economic and Financial Research; 'Strategies for Sustainable Long Term Economic Development in Curaçao' (2013)

kompas dat duidelijke lijnen uitzet voor de toekomstige sociaaleconomische ontwikkeling van het land. Tot slot kan worden opgemerkt dat de aanbevelingen voor de Caribische regio nauw aansluiten bij de situatie op Curaçao, met als rode draad een situatie van hoge overheidsschulden, budgettaire krapte, lage economische groei, hoge jeugdwerkloosheid en een beperkte toegang tot de internationale kapitaalmarkt.

Een blik in de toekomst

De fundamentele vraag *'Wat voor een soort economie moet er worden ontwikkeld?'*, staat in rechtstreeks verband met drie andere essentiële vragen, te weten:

1. hoe wordt er geproduceerd,
2. hoe is het inkomen verdeeld en
3. hoe wordt er geconsumeerd?

De verwachting is dat de druk om duurzaam om te gaan met productie- en consumptiepatronen verder zal worden opgevoerd, nu meer dan ooit milieurisico's zoals de opwarming van de aarde, extreme weersomstandigheden en verlies aan biodiversiteit, wereldwijd de kroon spannen en reëel zijn in termen van waarschijnlijkheid en impact. Opvallend is dat het bewustzijn bij de jongere generatie voor onder meer de klimatologische uitdagingen systematisch hoger ligt dan bij de oudere generatie.

De wereldwijde pandemie heeft aan het licht gebracht dat een economisch systeem, gestuurd op louter efficiency en gesteund op schaalvoordelen, niet weerbaar is. Vandaar ook de roep naar weerbaarheid en veerkracht. Kiest men voor het repareren van het huidige schuldoverladen systeem, of wordt er gepleit voor een grondige verbouwing tot een duurzamer systeem? Anderzijds is het zo dat rond juni 2020, toen de vooruitzichten verbeterden en versoepelingen werden aangekondigd, al gauw de roep naar het 'oude normaal' terugkeerde. Ruim anderhalf jaar later zijn er tekenen van een nieuwe tendens, namelijk dat van een economie die duurzamer en socialer moet zijn, en zich daarmee onderscheidt van de 'oude economie'. Dit vereist een fundamentele koerswijziging, een nieuw kompas, waarbij de samenleving zich richt op brede welvaart, gelijke kansen en een duurzame economie, zo ook voor Curaçao.

Mogelijke richting voor een duurzaam economisch beleid voor Curaçao

Volgens sommige economen moet de vraag inzake groei zich minder focussen op het groeitempo en meer op de richting. Beleidsmakers staan vandaag de dag voor de opdracht om beleidsdoelen te verenigen rondom economische groei en maatschappelijke uitdagingen. Ook in het bedrijfsleven neemt de behoefte toe om innovatiebeleid te koppelen aan maatschappelijke uitdagingen als klimaatverandering, vergrijzing, internetcriminaliteit, duurzame mobiliteit, mondiale voedselvoorziening (waaronder de voedselonzeekerheid en de lage nutritionele voedingswaarde), obesitas, analfabetisme en burn-out. Bij een missiegedreven innovatiebeleid heeft men te maken met het bepalen van een richting op basis van thema's die een brede maatschappelijke relevantie hebben. De strategie bij dit beleid is 'challenge oriented' en vertegenwoordigt niet langer een lijst van sectoren. Waar het om gaat is dat er specifieke thema's rondom maatschappelijke uitdagingen worden geïdentificeerd, zoals bijvoorbeeld het thema *'Landbouw, water en voedsel'*. Vanuit dit thema kan er vervolgens een missie worden bepaald, bijvoorbeeld: *'In 2030 produceren en consumeren*

we gezond, veilig en duurzaam voedsel en verdienen ketenpartners, inclusief de landbouwer een eerlijke prijs'. Een subthema van deze missie kan dan zijn het creëren van een 'gezonde leefomgeving'.

Als voorbeeld en specifiek toegespitst op de lokale context zou er, onder hetzelfde thema van 'Landbouw, water en voedsel', een ambitie kunnen worden geformuleerd door bijvoorbeeld te stellen dat tegen het jaar 2030 de voedselproductie van lokale vis en landbouwproducten verdubbeld is en bijdraagt aan het realiseren van zelfvoorziening. Vragen die daar onder meer bij komen kijken zijn: 'Hoe zorgen we voor voldoende water voor de landbouw?'; 'Hoe kunnen we de visstand duurzaam beheeren?' en 'Hoe kunnen we de overbegrazing stoppen en vervangen door een concept dat voorziet in zelfvoorziening?'.

Het algemene principe is dat iedere omgeving uniek is en een specifieke benadering vereist die passend is binnen deze lokale context. Daarmee wordt de overmatige focus op het produceren van een lijst van sectoren (o.a. toerisme, logistieke sector, financiële dienstverlening) waaromd economische groei moet plaatsvinden, geleidelijk aan losgelaten. In plaats daarvan komt een richtinggevende benadering met thema's rondom relevante maatschappelijke uitdagingen. Vervolgens wordt gekeken welke sectoren hieraan kunnen bijdragen en welke zinvolle en uitvoerbare projecten kunnen worden geïdentificeerd.

Het principe van een missiegedreven innovatiebeleid is niet nieuw. Het wordt toegepast binnen de Europese Unie (EU) op geaggregeerd niveau via het 'Horizon Europe programma', en ook per afzonderlijke lidstaat waaronder Nederland, via het door het Nederlandse Ministerie van Economische Zaken en Klimaat aangeboden 'Missies voor het topsectoren- en innovatiebeleid'.

De (nieuwe) rol van de ondernemer en het onderwijs

In Nederland is een tendens aan de gang waarbij afstand wordt genomen van de doctrine dat slechts het bedrijfsleven voor economische groei en banen zorgt en dat de rest (welvaartgroei en welzijnsverbetering) vanzelf volgt. Volgens topvrouw Ingrid Thijssen van het overkoepelend orgaan van Nederlandse ondernemers VNO-NCW blijkt dat niet zo te zijn, of in ieder geval niet meer. Er wordt erkend dat het algemeen belang niet langer uitsluitend de verantwoordelijkheid is van de overheid, maar eveneens van de ondernemer, de wetenschap en de burger. Er lijkt een transitie plaats te vinden naar wat men noemt 'brede welvaart', waarbij productiviteit, inclusiviteit en leefklimaat hand in hand gaan. Is het prettig en veilig wonen? Hoe staat het met de toekomst van onze kinderen? Biedt een studie uitzicht op het vinden van een passende baan? Kunnen de rekeningen aan het einde van de maand worden betaald? Het zijn basale vragen die gaan over de kwaliteit van het leven en de kwaliteit van de leefomgeving. Het besef dat materiële welvaart en economische groei niet automatisch garant staan voor brede welvaart, maar leefklimaat (o.a. woontevredenheid, recreatie, natuur, veiligheid, sociale binding, schoon milieu) en inclusiviteit (o.a. essentiële voorzieningen zoals voedsel, onderwijs, scholing en zorg, gelijke kansen en toegang tot werk en inkomen) van vitaal belang zijn om die brede welvaart in de praktijk om te zetten, heeft ertoe bijgedragen dat steeds meer wordt nagedacht over de volgende fundamentele vraag: **'What direction should the economy take if it is to benefit the greatest number of people?'**. De (nieuwe) rol van de ondernemer, lijkt daarmee aan te sluiten bij een missiegedreven innovatiestrategie.

Ook op het gebied van onderwijs en educatie is de vraag "Wat voor een soort toekomst wil Curaçao?" zeer legitiem. Terwijl de huidige onderwijsdebatten stevast gaan over de vorm, de meest effectieve methode, het juiste lesprogramma, wel of geen iPad, waarbij nadruk wordt gelegd op vaardigheden (bijvoorbeeld

creatief, adaptief en flexibel), gaat het weinig over fundamentele waarden, idealen, en of de echte problemen van deze tijd. Binnen de context van een brede welvaart zou het accent moeten verschuiven van 'welke kennis en vaardigheden heeft een leerling die nu naar school gaat straks nodig, in 2030, als hij voor het eerst solliciteert?', naar 'welke kennis en vaardigheden *willen wij* dat onze kinderen hebben in 2030?'. Dit laatste is belangrijk omdat het toelaat de verbinding te maken tussen het onderwijs en de richting waar wij als gemeenschap naartoe willen.

Kompas voor Curaçao

Vertrouwen

De COVID-19 pandemie wordt door sommigen gezien als een wake up call, waarbij de gezondheid van de mensheid gerelateerd is aan de gezondheid van de planeet. Economische investeringen moeten vanaf nu de balans tussen natuur en mens herstellen, in die zin dat ze klimaatneutraal, circulair en sociaal inclusief moeten zijn. Dit brengt de SER bij de hamvraag in welke mate het vertrouwen aanwezig is om deze (nieuwe) kijk op de wereld daadwerkelijk om te zetten in de praktijk?

Uit een grootschalig internationaal onderzoek naar 'vertrouwen', dat uitgevoerd is in 2020, blijkt voor het eerst dat vertrouwen in rechtstreeks verband wordt gebracht met competentie en ethiek, waarbij ethiek als bouwsteen voor vertrouwen drie keer zo hoog wordt gewaardeerd. Van CEO's verwachten werknemers in een organisatie dat zij zich uitspreken ten aanzien van maatschappelijke thema's zoals de impact van automatisering op de werkgelegenheid, opleidingsmogelijkheden, ethisch gebruik van technologie en inkomensongelijkheid. Samenwerken is de boodschap, binnen een dynamiek waar overheid, bedrijfsleven, wetenschap, burgers en het maatschappelijk middenveld elkaar weten te vinden. Ook op Curaçao is er behoefte aan een dergelijke benadering om het vertrouwen een duwtje in de rug te geven.

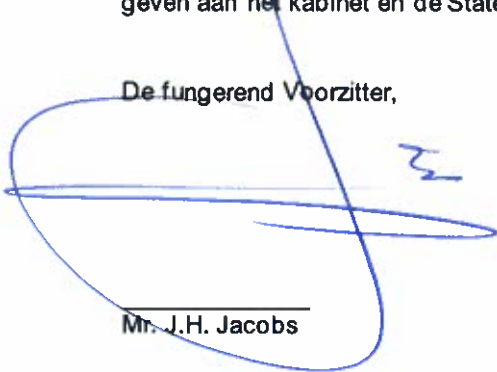
Missiegedreven innovatiebeleid

Een missiegedreven innovatiebeleid kan hieraan bijdragen en zou onder meer inhouden dat aspecten zoals schoon milieu, schone groei, verantwoorde innovatie en basisbehoeften zoals water, voedsel, huisvesting, energie, gezondheid en onderwijs niet op zichzelf staan, maar juist met elkaar zijn verbonden binnen een context die een duidelijke richting aangeeft voor een duurzame en weerbare groei en ontwikkeling van het eiland. Curaçao zal haar eigen thema's moeten vastleggen die richtinggevend zullen zijn voor de toekomst (2030 en verder) van het land, al klinken de in Nederland gekozen thema's rondom *Energietransitie en duurzaamheid – Landbouw, water, voedsel – Gezondheid en zorg – Veiligheid*, niet vreemd voor de Curaçaose context. De SER meent dat het uitwerken van een missiegedreven innovatiebeleid rondom relevante maatschappelijke thema's een sterke troef kan zijn om een duidelijke weg in te slaan voor het komende decennium. Dit kan niet zonder breed draagvlak en symbiose tussen overheid, bedrijfsleven, wetenschap, burgers en het maatschappelijk middenveld (een 'quadruple helix' benadering). Het creëren van dit draagvlak is een vertrouwenskwestie, met ruimte en tijd voor iedere stakeholder, maar ook onder het absolute besef van nood aan bestuurskracht en engagement om doeltreffende resultaten te kunnen boeken.

Volgens Hoogleraar Transitiekunde Jan Rotmans leven we niet in een tijdperk van verandering, maar in een verandering tijdperk³. Daarbij wordt de mens en de menselijke natuur opnieuw het startpunt van het heruitvinden van de samenleving en de economie. De SER is van mening dat het uitwerken van een missiegedreven innovatiestrategie een handvat kan zijn om een dergelijke transformatie tot stand te brengen. Het biedt ruimte voor het leveren van een betekenisvolle bijdrage aan een gezonde leefomgeving waarbinnen de burger zich fysiek en mentaal optimaal kan ontplooiën. Daarnaast kan het een zinvolle aanvulling zijn op het Landspakket, dat geënt is op het uitvoeren van een aantal structurele- en bezuinigingsmaatregelen, waarvan het tempo de noodzaak aan economische groei en ontwikkeling niet hypothekeert.

Voor een gedetailleerde uiteenzetting van de in deze brief beschreven perspectieven verwijst de SER kortheidshalve naar de verkenning 'Missiegedreven innovatiebeleid Curaçao' die in de bijzondere voorbereidende en plenaire vergadering van 23 november 2021 is behandeld en vastgesteld. De SER houdt zich uiteraard aanbevolen om zich speciaal over dit ontwerp een nadere mondelinge toelichting te geven aan het kabinet en de Staten.

De fungerend Voorzitter,

Mr. J.H. Jacobs

De Algemeen Secretaris,

Drs. R.J. Henríquez

cc. De Gouverneur
De Staten
De Raad van Ministers
De Raad van Advies
De Algemene Rekenkamer
De Ombudsman

Bijlage: 1 (een)

³ <https://maatschapwij.nu/videoportret/jan-rotmans/>.

Sociaal-Economische Raad

De Sociaal-Economische Raad (SER) is een vast college van advies met als taak de regering en de Staten te adviseren over het te voeren sociaaleconomisch beleid, aangelegenheden van sociaaleconomische aard en over wettelijke regelingen van sociaaleconomische aard.

Richtinggevend bij de advisering door de SER is het hanteren van een breed welvaartsbegrip waarbij het niet alleen gaat om materiële vooruitgang, maar ook om aspecten van sociaal welzijn en een goede kwaliteit van de leefomgeving, kortom een duurzame ontwikkeling van de samenleving.

De SER streeft daarbij naar kwaliteit en draagvlak: hoge deskundigheid in combinatie met breed gedragen overeenstemming en steun in de samenleving.

Dat kan door in tripartiete vorm – werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers en onafhankelijke leden – te discussiëren over beleid en beleidsvoornemens van de regering en daarover gevraagd en ongevraagd te adviseren.

Diverse maatschappelijke organisaties krijgen ook een luisterend oor bij de SER; afhankelijk van het onderwerp ter advisering, worden deze organisaties op uitnodiging van de SER gevraagd hun deskundigheid in te brengen.

Actuele informatie over de samenstelling en de werkzaamheden van de SER, adviezen, persberichten en het laatste nieuws zijn te vinden op de website van de SER.

Sociaal-Economische Raad
Ansinghstraat 15-17
Willemstad, Curaçao
T (+5999) 461 5406 / 5328
E info@ser.cw
www.ser.cw

Overname van teksten is toegestaan onder bronvermelding

Deskundig Onafhankelijk Verbindend

Inhoudsopgave

INLEIDING.....	4
DE HUIDIGE FEITELIJKE SITUATIE.....	6
Heden-verleden.....	7
DE CARIBISCHE CONTEXT.....	12
DE TOEKOMST: GLOBAAL.....	14
Covid-19 lessen.....	14
Discours.....	15
RICHTING ECONOMISCH BELEID.....	17
BEZUINIGINGEN EN GROEI.....	20
Missiegedreven innovatiebeleid.....	21
Missiegedreven topsectorenbeleid Nederland.....	23
Subthema 'Duurzame en gezonde voeding', een makkelijke keuze.....	26
Sub thema Cariben.....	27
DE (NIEUWE) ROL VAN DE ONDERNEMER.....	29
De (nieuwe) rol van het onderwijs.....	30
De Caribische context.....	31
DE TOEKOMST: CURAÇAO.....	33
Introductie: vertrouwen.....	33
Vraag-gestuurde economie.....	34
IMF Outlook en risico's.....	35
HET KOMPAS.....	37
KOMPAS VOOR CURAÇAO.....	40

BESTUURSKRACHT.....	42
CONCLUSIE.....	44
BIJLAGEN.....	46
Bijlage 1: MAZZUCATO – MISSIE GEORIENTEERDE INNOVATIES: FOOD FOR THOUGHT.....	46
BIJLAGE 2: THEMA'S – MISSIES NEDERLAND	47
BIJLAGE 3: ZORGEN OVER BAANVERLIES IN DE TOEKOMST	48
BIJLAGE 4: VEELBELOVENDE INNOVATIES NEDERLAND	49
GERAADPLEEGDE BRONNEN	50

Inleiding

Curaçao staat voor enorme uitdagingen, niet alleen op het vlak van de financiën, maar ook – en vooral – op economisch en sociaal gebied. De steeds groeiende en door COVID-19 verergerde armoedekloof, de onzekerheid op de arbeidsmarkt, de afnemende arbeidsproductiviteit, de tekorten in maatschappelijke sectoren, het achterstallig onderhoud in de uitvoering van publieke diensten en de dalende onderwijsprestaties zijn symptomatisch voor het kennelijke collectieve onvermogen en gebrek aan daadkracht en urgentie om structurele belemmeringen uit de weg te ruimen.

Als kleine eilandstaat in ontwikkeling is Curaçao bovendien extra gevoelig voor wereldwijde transitie zoals klimaatverandering, de milieuproblematiek en het verlies aan biodiversiteit, digitalisering, verdere globalisering, vergrijzing en ontgroening. Deze transitie voltrekken zich in hoog tempo. Aan de ene kant vormen zij een reële bedreiging voor de interne stabiliteit, veiligheid en het daadwerkelijke genot van mensenrechten; anderzijds bieden zij nieuwe kansen en mogelijkheden. Niet alleen voor de samenleving, wetenschap, bedrijven en werknemers maar ook voor de overheid en het overheidsbeleid.

De vraag is dan ook gerechtvaardigd of de economische, financiële, sociale en institutionele hervormingen die zijn overeengekomen in de tussen de regeringen van Curaçao en Nederland op 20 november 2020 ondertekende onderlinge regeling 'Landspakket Curaçao', afdoende zijn om het hoofd te bieden aan de grote uitdagingen die genoemde transitie zullen teweegbrengen. Bieden deze hervormingen, die ondertussen middels strak gemonitorde uitvoeringsagenda's worden geïmplementeerd, tezamen en in hun onderlinge samenhang, voldoende garantie om Curaçao op middellange en lange termijn weerbaar en veerkrachtig te maken? Of moet in aanvulling daarop ingezet worden op progressieve maatregelen gebaseerd op een helder gedefinieerde en breed gedragen strategische lange termijn ontwikkelingsvisie voor het land?

Wil Curaçao op een doelmatige en doeltreffende wijze inspelen op de transitie en de daarmee gepaard gaande uitdagingen, dan is het zaak om fors in te zetten op onderzoek en innovatie. De innovaties moeten SMART zijn, de lokale context dienen en zowel een low-tech als een high-tech profiel kunnen hebben. Succesvolle innovaties creëren niet alleen economisch toegevoegde waarde, maar kunnen tevens bijdragen aan doorbraken bij het oplossen van complexe maatschappelijke vraagstukken. Alhoewel factoren als een kleine bevolking en omvang, een afgelegen ligging en beperkte financieringsmogelijkheden, realistisch gezien, een beletsel vormen voor research & development (R&D) op grote schaal, is er ook een andere manier om hiervan de vruchten te plukken. Een eerste belangrijke stap in dit proces is te komen tot een innovatiebeleid met heldere missies – ook wel een 'missiegedreven innovatiebeleid' genoemd. Een dergelijk beleid kan de richting bepalen voor de toekomstige ontwikkeling van het land, met oog voor de lokale context en ruimte voor de ontwikkeling en productieve bijdrage van eenieder.

Met deze verkenning wil de SER het politieke en maatschappelijke debat aanjagen met betrekking tot het nut, de noodzaak en de toegevoegde waarde van een missiegedreven innovatiebeleid. De term 'missiegedreven innovatiebeleid' is weliswaar van recente datum maar de strategie komt niet uit de lucht

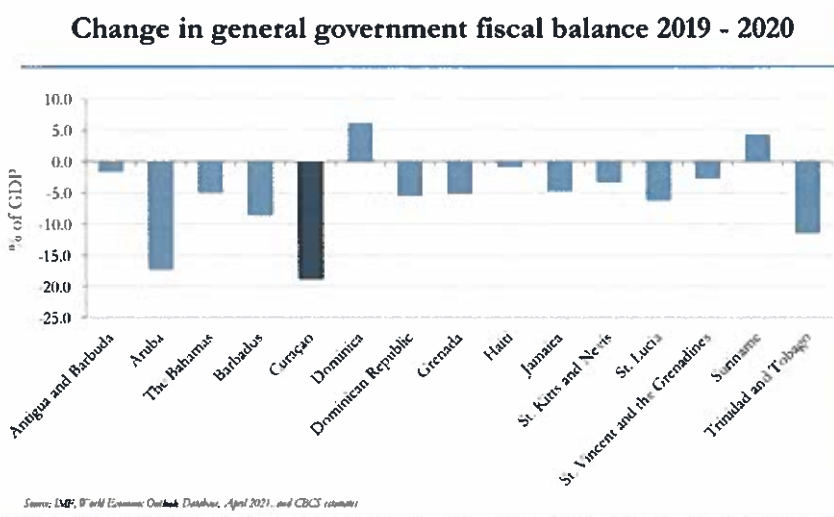
vallen. De opkomst van deze aanpak past namelijk in een bredere ontwikkeling in het denken over innovaties.

In het regeerakkoord 2021-2025 heeft het kabinet vier hoofdthema's (verbetering van de kwaliteit van het leven; verhoging van de levensstandaard; bevordering van sociale cohesie; en inclusieve democratie) geformuleerd om de voornaamste maatschappelijke uitdagingen aan te pakken. De thema's zijn abstract en 'high level' verwoord maar daarin kunnen reeds enkele missies worden geïdentificeerd die zich richten op meer gezonde levensjaren, veilig voedsel, betaalbare duurzame energie en een veilig Curaçao om in te wonen en te werken en dat kansen biedt aan iedereen. Verwacht wordt dat daarmee tevens belangrijke stappen worden gezet in de richting van de arbeidsmarkt van de toekomst die mensen duurzame werk- en inkomenszekerheid en ondernemingen wendbaarheid biedt. Ambitieuze doelen die ondernemers, werknemers, wetenschappers en het maatschappelijk middenveld uitdagen om in een open en eerlijke dialoog met elkaar - onder regie van de overheid – na te denken over vernieuwende oplossingen. Wezenlijk onderdeel van die brede maatschappelijke dialoog zal moeten zijn het gezamenlijk bepalen van een heldere (meerjarige) koers en een ontwerp (design) voor een economisch ontwikkelingsmodel dat Curaçao naar een duurzame, gezonde, inclusieve en productieve samenleving kan brengen.

De huidige feitelijke situatie

Sinds 2016 heeft de Curaçaose economie te maken met een aanhoudende negatieve groei die in 2020 explodeerde tot 20,4%.¹ Nederland kwam over de brug met een totale omvang aan liquiditeitssteun van ANG 668 miljoen², verdeeld over 4 tranches. Dit heeft de overheidsschuld verder doen oplopen tot boven 90% van het bruto binnenlands product (bbp). Het behoeft geen betoog dat dit een enorm risico vormt voor de schuldhoudbaarheid van het land.

In de Caribische regio liep het bbp in 2020 terug met 13,6%, waarbij voornamelijk de landen die sterk afhankelijk zijn van het toerisme het zwaarst werden getroffen. Als gevolg van deze verminderde economische activiteit steeg de werkloosheidsgraad en namen de begrotingstekorten in de regio aanzienlijk toe. Opvallend is dat landen met de grootste bbp-krimp, eveneens de grootste impact op hun begrotingssaldo lieten noteren. Daarin spant Curaçao de kroon, met een begrotingstekort van bijna 20% van het bbp.³ Onderstaande tabel toont een overzicht van de ontwikkeling van het begrotingssaldo van de landen in de Caribische regio in de periode 2019-2021.

Volgens de Centrale Bank van Curaçao en Sint Maarten (CBCS) is slechts 25% van de liquiditeitssteun besteed aan het ondersteunen van de private sector, goed voor ongeveer 4% van het bbp. Het percentage van 4% ligt overigens op het niveau van het Caribisch gemiddelde (4%), met Aruba als uitschieter (9% van het bbp). De overige 75% werd gebruikt ter dekking van het begrotingstekort van het land. Kortom, een fiscaal beleid dat

slechts voor één vierde deel rechtstreeks de private sector ten goede kwam.

Een andere constatering die hier niet los van kan worden gezien, is het Landspakket Curaçao met door te voeren structurele maatregelen ten aanzien van de themagebieden 'Overheid en Financiën, Economische

¹ Central Bank of Curaçao and Sint-Maarten (CBCS) – Note Economic Developments Curaçao.

² College financieel toezicht (Cft).

³ J. Jardim, Central Bank of Curaçao and Sint-Maarten: Fiscal Activism in the Caribbean amid the Deep Economic Contraction caused by the COVID-19 Pandemic, The International Conference on Diversity in Organizations, Communities and Nations, June 2nd, 2021.

hervormingen, Zorg en onderwijs, en Versterken rechtsstaat'. Het Landspakket gaat uit van de assumptie dat de komende jaren in het teken zullen staan van duurzaam herstel. Curaçao moet in het licht daarvan een evenwicht zien te vinden tussen, enerzijds, het doorvoeren van hoogstnoodzakelijke structurele maatregelen en, anderzijds, het realiseren van duurzame economische groei en ontwikkeling. Daarbij zal het tempo, de omvang en de volgordelijkheid van de met die maatregelen te verwachten besparingen een belangrijke rol spelen en is het belangrijk om ervoor te waken dat de kosten (besparingen) de baten (groei en ontwikkeling) niet in de kiem smoren. Het zoeken naar een dergelijke balans maakt de behoefte aan een duidelijk kompas – een beleidsontwerp voor de toekomst – alleen maar nijpender.

In de volgende hoofdstukken zal de SER een aantal handvatten aanreiken die aan het vorenstaande een bijdrage kunnen leveren. De SER onderkent daarbij de noodzaak en het belang van inclusiviteit, met actieve participatie en betrokkenheid van zoveel mogelijke stakeholders.

Heden-verleden

Het lijkt de SER op zijn plaats om in dit hoofdstuk tevens terug te gaan in de tijd. In het door TAC Consultants in 2013 uitgebrachte rapport 'Strategies for Sustainable Long Term Economic Development in Curaçao' zijn enkele aanbevelingen geformuleerd waaruit Curaçao een competitief voordeel kan halen.⁴ Omwille van de overzichtelijkheid ten behoeve van onderhavige signalering, zijn deze aanbevelingen geclusterd worden in drie groepen, te weten (1) Mens & gezondheid; (2) Bestuurskracht, administratieve efficiëntie en bestuur; en (3) Beleid-wetgeving.

De aanbevelingen onder cluster 1, 'Mens & gezondheid', zien er als volgt uit:

<i>Environmental protection</i>	• <i>Enhance legislative framework to protect marine resources</i> • <i>Develop integrated waste management plan</i> • <i>Water and electricity saving measures</i> • <i>Carbon neutral tourism (incentives)</i> • <i>Mandate sustainability impact assessments</i> • <i>Regional cooperation</i> • <i>Develop environmental policies</i>
<i>Human resources</i>	• <i>Renovate education system (analytical, diligent, business culture, ...)</i> • <i>Make education system more responsive to the needs of the island</i> • <i>Minimal drop out ratio à proficiency in English, Spanish and Dutch à families sensitized of importance of education for their children</i> • <i>Dialogue committees: between education systems and business representatives/parents; provide targeted scholarships (e.g.demand for labour)</i> • <i>Provide adult learning opportunities in art and business management</i>

⁴ TAC, Applied Economic & Financial research. Strategies for sustainable long term economic development in Curaçao. Final Report, 12 May 2013.

	• <i>Diaspora: come back and invest</i> • <i>Paperwork and permits should be extremely simple: time is money!</i>
<i>Health</i>	• <i>Coordinate provision of health services under hospital and its satellites</i> • <i>Access to clean and affordable housing</i> • <i>Encourage access to private property (control prices and speculation)</i> • <i>Liaise with financial institutions (loans)</i>
<i>Entrepreneurial culture</i>	• <i>Instill a culture that is not averse to risk and that is entrepreneurial</i> • <i>Culture of transparency and business openness</i> • <i>Develop societal consensus: more liberal and less protected</i>

De laatste aanbeveling onder 'Human resources': 'Develop societal consensus: more liberal and less protected' maakt een bruggetje naar cluster 2 die onder meer handelt over de administratieve efficiëntie en is tevens gerelateerd aan de aanbeveling met betrekking tot 'labour flexibility' onder cluster 3.

Cluster 2 'Bestuurskracht, administratieve efficiëntie en bestuur' geeft het volgende overzicht:

<i>Country credibility</i>	• <i>Implement regulatory system</i> • <i>Develop culture of implementation of decisions</i>
<i>Reduce cost of doing business</i>	• <i>Cost of capital</i> • <i>Prices of electricity, water, telecom + set up plan</i> • <i>Lower shipping fares</i>
<i>Business enabling environment</i>	• <i>Improve/monitor financial intermediation</i> • <i>Simplify formalities-procedures</i> • <i>Protect fair competition</i> • <i>Increase effectiveness of local judiciary</i>
<i>Support to investment</i>	• <i>Training to companies (niches)</i> • <i>Brand and geographical indications (labelling/uniqueness)</i> • <i>Export promotion agency (well organised)</i>
<i>Policy and politics</i>	• <i>Stability and code of conduct</i> • <i>Active and effective policy dialogue</i> • <i>Policy implementation (not being reversed during next cycle)</i>
<i>Tourism</i>	• <i>Implement Strategic Tourism Master Plan</i> • <i>Enhance marketing and product promotion role CTB</i>
<i>Cultural and creative industries</i>	• <i>Create a professional art school</i> • <i>Create a general policy</i> • <i>Create scheme of support for emerging artists</i> • <i>Encourage creation of cooperative companies</i> • <i>Organise public draft market place; develop festivals and events</i> • <i>Examine sources of donor funding (incl. UNESCO), cultural agency (sufficiently funded: promoting, supporting, coaching,...)</i>

<i>Financial services</i>	• <i>Implement existing legislation</i> • <i>Review prudential norms</i> • <i>Develop new products, price them, target the appropriate niches</i>
<i>Maritime, airport, transshipment, vessel</i>	• <i>Encourage investments in new equipment</i> • <i>Seek a strategic partner</i> • <i>Develop harbour infrastructure</i> • <i>Maintain vision strategic hub</i> • <i>Simplify regulations and accelerate bureaucratic inspections shipping industry & facilitate ship registrations and establishment shipping companies</i> • <i>Effective systems to monitor smuggling of narcotics in transshipment</i> • <i>Transshipment should include e-clearing functions and certification facilities</i> • <i>Reduce costs- and handling of harbour services</i>
<i>Clean Energy Sector</i>	• <i>Development a coherent energy policy</i> • <i>Implement a specialised agency to promote clean energies and identify potential investors</i> • <i>Review electricity supply contracts that guarantee a minimum rate of return to power providers on their investments – fuel surcharge</i>

Tot slot is er cluster 3, i.c. 'Beleid-wetgeving'

<i>Labour flexibility</i>	• <i>Ease labour regulations: make it simple to recruit and lay off workers + get rid of signature director Labour Affairs</i> • <i>Abolish 80/20 rule</i> • <i>Reduce social security payments on unemployed youth</i> • <i>Consolidate general support....unrelated to employment</i>
<i>Other social policies</i>	• <i>Benefits and social services à low-income and vulnerable households</i> • <i>Reform pension systems + pension as of 65 years</i> • <i>Encourage investments in private pension schemes</i> • <i>Zero tolerance policy against crime and targeted education for offenders</i>
<i>Tax reform</i>	• <i>Simplify tax system: from direct to indirect</i> • <i>Decrease: profit tax, turnover tax, marginal tax rates, excise duty (gasoline/sulphur diesel)</i>
<i>Industrial policy</i>	• <i>Existing viable sectors: tourism, logistical services, transshipment, financial services... these sectors must be strengthened à cluster approach would be adequate</i> • <i>Innovation must be encouraged, but, where will it come from?</i> • <i>Lay out a more solid ground for potential investors</i> • <i>Let private sector take risks and have ideas</i>

	• <i>Government: create positive environment and provide incentives</i> • <i>Focus on services sector: generally less volatile relative to manufacturers</i> • <i>Specialize in human capital intensive activities: target the general public worldwide</i> • <i>Special focus on cultural industries: strong potential and contribution to sustainable development</i> • <i>Other sectors: (1) financial services, (2) tourism, (3) maritime, airport, transport and vessel registration services, (4) back office services, data center and digital IT and high tech services, (5) clean energy services</i> • <i>Incentive schemes: maintain, target and ensure subsidization schemes</i> • <i>Infrastructure: improve efficiency existing infrastructure before contemplating large public projects</i>
--	---

Indien naar de huidige situatie wordt gekeken, kan worden vastgesteld dat het overgrote deel van deze aanbevelingen nog steeds actueel is. Een aantal van deze onderwerpen werd opgepakt, zoals bijvoorbeeld de 'National Energy Policy for Curaçao'⁵, wat weliswaar niet synoniem is met implementatie. Sommige van deze onderwerpen zijn opgenomen in het Landspakket, maar ook daarvoor geldt wederom, zoals door TAC aangegeven, dat in het verleden al veel rapporten zijn uitgebracht, maar dat vele daarvan in de spreekwoordelijke lade zijn verdwenen. Implementatie blijkt de grootste uitdaging, en dat zal ook nu, anno 2021, niet anders zijn. Wel is er, als gevolg van de afspraken die zijn gemaakt tussen de regeringen van Curaçao en Nederland in het Landspakket Curaçao, een toenemende druk op de uitvoering komen te liggen, waardoor wel degelijk moet worden nagedacht over het tempo, de omvang en de volgorde van deze aanbevelingen/maatregelen.

De aanbevelingen, geformuleerd in deze drie clusters zijn direct, dan wel indirect, met elkaar verbonden. Het is daarom belangrijk om het sociaaleconomisch vraagstuk als een integraal systeem te beschouwen, met onderlinge afhankelijkheden die als zijnde vanzelfsprekend met elkaar in verband worden gebracht.

Het ontbreken van een kompas dat een duidelijke richting aangeeft voor de economische- en sociale landkaart van het land, is mogelijk een betekenisvolle factor geweest waarom aanbevelingen vooralsnog niet werden opgepakt, noch werden uitgevoerd. TAC verwijst naar twee grote uitdagingen, waarvan 'implementation', naast 'ownership and inclusiveness', de grootste is. Vooruitkijkend naar de toekomst is het belangrijk om te achterhalen hoe de dynamiek tussen een kompas enerzijds, en implementatie, draagvlak & inclusiviteit anderzijds, kan worden aangewakkerd.

Net zoals bij een bouwwerk heeft Curaçao een stevig fundament nodig van waaruit het zijn bakens kan verleggen. Zo is er behoefte aan concrete, werkbare en duurzame oplossingen ten aanzien van de toegankelijkheid en betaalbaarheid van basisbehoeften, in het bijzonder water, voedsel, huisvesting, energie en zorg. Deze basisbehoeften en de toegankelijkheid en financierbaarheid ervan raken de meest

⁵ 'National Energy Policy for Curaçao. Building a sustainable future'; Ministry of Economic Development. February 9, 2018.

urgente maatschappelijke uitdagingen in het hedendaagse mondiale wereldbeeld, en dit geldt eveneens voor Curaçao. Het vakkundig, doordacht en doelmatig aanpakken ervan vergroot de zelfredzaamheid, reduceert de afhankelijkheid van het buitenland en zorgt ervoor dat er lokaal meer waarde kan worden gecreëerd. Echter, het bouwen van een dergelijk fundament is naar de vaste overtuiging van de SER alleen gebaat bij een eenduidige richting, een kompas, gebaseerd op een meerjarige, breed maatschappelijk gedragen, visie die deels aansluit bij de reeds in Koninkrijksverband gemaakte afspraken met betrekking tot duurzaamheid- en weerbaarheidstrajecten.

In het volgende hoofdstuk zullen de hierboven geschetste uitdagingen in een breder Caribisch perspectief worden geplaatst zodat een beter beeld kan worden verkregen van de uitdagingen waarmee de gehele regio te kampen heeft.

De Caribische context

De Cariben zijn met elkaar verbonden door de Caribische zee. Volgens het rapport van het Economische Bureau Amsterdam was er het afgelopen decennium nagenoeg geen welvaartsgroei en bleef de economische groei sterk achter vergeleken met het Latijn-Amerikaanse continent.⁶ Er wordt in het desbetreffende rapport verwezen naar de hoge, onhoudbare overheidsschulden in de meeste Caribische landen, met een gemiddelde schuldquote van 80% van het bbp. Deze schuldquote ligt ruim boven de algemeen kritische grenswaarde van 55%, zoals geadviseerd door het Internationaal Monetair Fonds (IMF) (voorheen lag dit percentage zelfs op 40%). Daarnaast worden de structurele handelstekorten, de kwetsbaarheid voor externe schokken, zowel natuurlijke als economische, het achterblijvend concurrentievermogen en de 'middle income trap' als voornaamste oorzaken aangeduid voor de verminderde economische groeicijfers. Laatstgenoemde oorzaak, de 'middle income trap', duidt op de nauwelijks bestaande toegang tot internationale hulp en (ontwikkelings)fondsen, en op de beperkte toegang tot de kapitaalmarkt.⁷

De Verenigde Naties (VN) typeren deze 'trap' als volgt: beperkte financiële ruimte vanwege hoge overheidsschulden en lage economische groei, beperkte toegang tot de internationale kapitaalmarkt door structurele kwetsbaarheden, beperkte toegang tot internationale steun en fondsen, wat maakt dat de sociaaleconomische ontwikkeling van de Caribische regio achterblijft. De regio kampt met een groeiend probleem van inactiviteit en onderbenutting van arbeid, met (zeer) hoge jeugdwerkloosheid en een vergrijzende bevolking, waarbij sociale investeringen, bijvoorbeeld in armoedebestrijding, zorg, onderwijs en sociale opvang, gedurende lange tijd verdrongen zijn door de hoge kosten van overheidsschuld. In de Caribische regio spreekt men, nog vóór het uitbreken van de COVID-19 pandemie, van 'a silent crisis'.

Wordt naar kansen en oplossingen gekeken voor de Caribische regio, zoals geformuleerd door de Wereldbank, het IMF, de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) en de VN, dan kunnen deze worden herleid tot de volgende actiepunten:

Economie	• Structurele hervormingen • Financiële en technische steun internationale partners • Ontwikkeling blue economy
Financiën	• Versterken regulering en toezicht financiële sector • Reduceren overheidsschuld < 55% bbp • Verlagen public wage bill
Human development	• Arbeidsmarktbeleid: participatie i.p.v. bescherming

⁶ Koert van Buiren, Matthijs Gerritsen, Kleine eilanden, Grote uitdagingen, 'Het Caribisch deel van het Koninkrijk in regionaal perspectief: prestaties, kansen en oplossingen'; Economisch Bureau Amsterdam, mei 2020.

⁷ The middle income trap is an economic development situation in which a country that attains a certain income (due to given advantages) gets stuck at that level. The term was introduced by the World Bank in 2006 and is defined by them as the 'middle-income range' countries with gross national product per capita that has remained between \$1,000 to \$12,000 at constant (2011) prices.

	• Investeren in onderwijs, human capital • Verbeteren toegang tot zorg
Instituten	• Versterken beleidsontwikkeling, datacapaciteit, begrotingsdiscipline • Institutionaliseren beleidsuitvoering • Wegnemen bureaucratische drempels
Duurzaamheid	• Investeren in duurzame energie • Toegang tot fondsen • SDG's in nationale ontwikkelingsplannen

Specifiek voor de voormalige eilanden van de Nederlandse Antillen worden deze kansen en oplossingen in het hierboven genoemde rapport van het Economische Bureau Amsterdam als volgt samengevat:

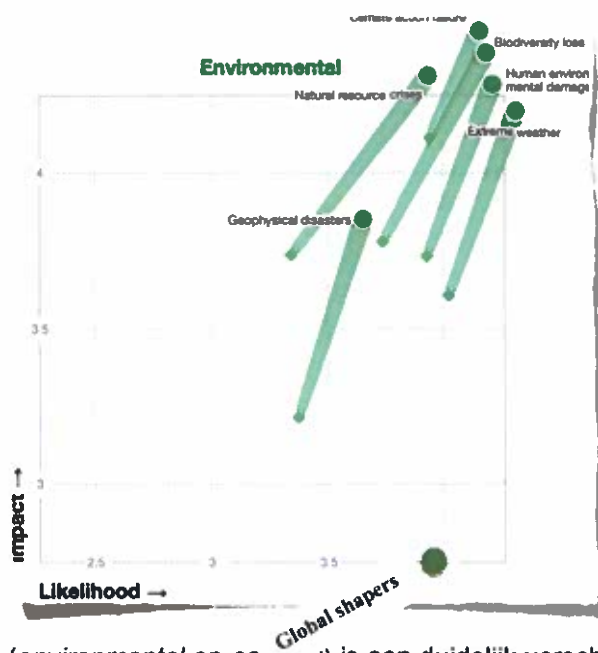

In grote lijnen corresponderen deze kansen en oplossingen voor de Caribische regio voor een groot deel met de aanbevelingen die TAC in 2013 heeft geformuleerd. De COVID-19 crisis heeft de problematiek in de regio verder verslechterd met toenemende werkloosheid en overheidsschuld als resultante.

Voor de Caribische regio is het derhalve hoogst noodzakelijk om het vizier te richten op de toekomst en te bepalen hoe hieraan een zinvolle invulling te geven. In de volgende hoofdstukken wordt hier, specifiek voor Curaçao, op ingegaan.

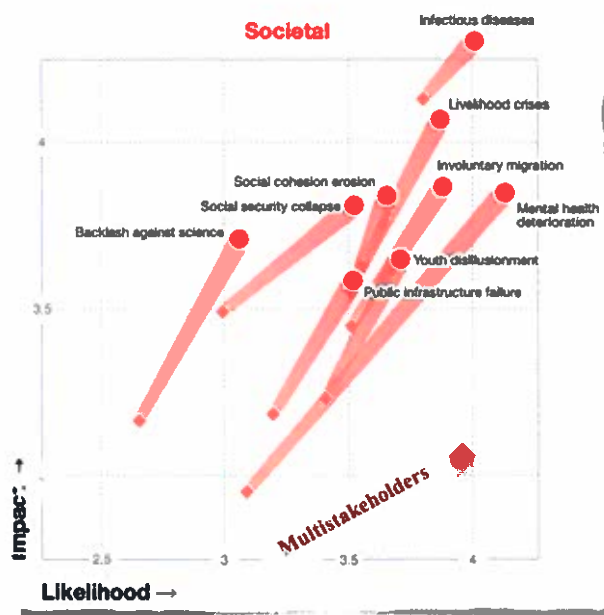
De toekomst: globaal

Specifiek voor Curaçao geldt: waar wil Curaçao de komende tien jaar heen? Wat voor soort samenleving is wenselijk? Wat voor soort economie moet worden ontwikkeld? Dit zijn fundamentele vragen, waarbij co-creatie tussen overheid, sociale partners en andere stakeholders onontbeerlijk is. In concreto vraagt de overheid aan het bedrijfsleven (werkgevers en werknemers) om deel te zijn van de oplossing. Een kompas voor het komende decennium zou dit mogelijk kunnen maken. Andere fundamentele vragen bij economisch onderzoek en analyse – los gezien van welke economische theorie dan ook – zijn: hoe wordt geproduceerd, hoe is het inkomen verdeeld en hoe wordt geconsumeerd? Naar verwachting zal de druk om duurzaam om te gaan met productie- en consumptiepatronen worden opgevoerd, nu blijkt dat milieurisico's zoals de opwarming van de aarde, extreme weersomstandigheden en natuurrampen, verlies aan biodiversiteit, wereldwijd de kroon spannen in termen van waarschijnlijkheid (*likelihood*) en impact.^{8 9}

(*environmental en so. al*) is een duidelijk verschil te zien tussen de jongere en de oudere generatie.

Opvallend hierbij is dat de jongere generatie (*global shapers*) deze milieurisico's – naast milieu- en sociale risico's zijn er nog de economische, technologische- en geopolitieke risico's – systematisch op een hoger niveau inschaalt dan haar oudere leeftijdsgenoten (*multistakeholders*), die de sociale risico's hoger inschalen. In beide figuren

Covid-19 lessen

De COVID-19 crisis heeft voor elkaar gekregen wat de klimaat- en biodiversiteitscrisis tot nu toe nog niet is gelukt, namelijk het van de ene dag op de andere

⁸ Maar ook sociale risico's zoals bijvoorbeeld waterschaarste.

⁹ Global Risks Report edities 2020 en 2021.

omgooien van onze levensstijl, althans, tijdelijk. Eerlijkheid gebiedt om te zeggen dat dit zonder de opgelegde lockdowns niet mogelijk was geweest. Volgens An Kramer¹⁰ is er een verandering gaande in de richting van een *betekeniseconomie*, waar mensen steeds meer op zoek gaan naar een manier om hun betrokkenheid bij sociale of duurzaamheidsproblemen vorm te geven. In een dergelijke economie ligt de focus op maatschappelijke waarde en welzijn, die gezien worden als de verbindende factor, waarbij geld als middel dient om het einddoel te bereiken. De pandemie heeft een aantal vragen opgeworpen, onder andere: hoe gaat de COVID-economie zich ontwikkelen? Hoe komt het dat economieën, waaronder die van Curaçao, zo kwetsbaar zijn voor tegenspoed? Welk economisch-analytisch model is nodig om verder te komen? Hoe ziet een transitie naar een andere economie eruit?

Zo heeft men naar aanleiding van de COVID-19 pandemie in de Aziatische landen anders gereageerd dan in het Westen op het vinden van een balans binnen de driehoek 'gezondheid-economie-vrijheid'. Daar waar landen zoals China en Zuid-Korea opteerden voor het aan banden leggen van de individuele vrijheid werd diezelfde individuele vrijheid in de Westerse landen juist beschermd. Curaçao heeft hierin de Westerse lijn gevolgd.

Discours

Zoals hierboven kort aangegeven, heeft de wereldwijde pandemie zijn effect op de economie en de inrichting van de economie niet gemist. Dit heeft hoofdzakelijk te maken met het feit dat het economisch systeem gestuurd op efficiency niet weerbaar is gebleken. Vandaar dat steeds meer de nadruk wordt gelegd op begrippen als weerbaarheid en veerkracht. Onder economen bestond er consensus dat overheden en centrale banken de economie moesten stutten met steunmaatregelen en geld. Vervolgens viel het economengilde uiteen in twee stromingen, metaforisch uitgedrukt in, enerzijds, de 'loodgieters' en, anderzijds, de 'architecten'. Terwijl de loodgieters pleiten voor de reparatie van het huidige schuldoverladen systeem, pleiten de architecten voor een grondige verbouwing tot een duurzamer systeem. COVID-19 heeft het leidingwerk volledig platgelegd en vanuit die optiek moest de loodgieter een beroep doen op zijn gereedschapskist, door bijvoorbeeld een leertje te plaatsen voor meer flexibilisering, meer markt, zodat het water harder stroomt. Of een kraantje voor de centrale bank via een lagere rente, monetaire verruiming, zodat het water makkelijker stroomt. Of contact leggen met de Minister van Financiën om hem/haar erop te wijzen dat de begrotingskraan juist verder open of dicht moet. Over dit leidingwerk zijn er al grote meningsverschillen onder de 'loodgieter-economen'. Echter, waar deze economen zich niet aan wagen, is het leidingstelsel zelf en de verdeling van het water. Dit heeft met ontwerp te maken en behoort de 'architect-econoom' toe. Gelet op het feit dat de begrippen *duurzaam* en *inclusief* uitdrukkelijk meer en meer naar voren worden gebracht als voorwaarde voor ontwikkeling, óók in het bedrijfsleven¹¹, stijgen de kansen voor architect-economen om nu en in de toekomst een rol van betekenis te gaan spelen bij de aanpak van fundamentele economische vraagstukken.

¹⁰ Anders Verder, '24 schrijvers over een wereld na corona'; An Kramer, 'Eén bubbel – Tijd voor nieuwe solidariteit'; Studiokers, mei 2020; <https://www.duurzaam-ondememen.nl/boek/anders-verder/>

¹¹ <https://www.vno-ncw.nl/forum/ingrid-thijssen-brede-welvaart-een-verantwoordelijkheid-niet-een-gunst>

Het is belangrijk om het vorenstaande in de juiste context te plaatsen. Sinds maart/april 2020 (eveneens de eerste lockdown op Curaçao) is de opvatting ontstaan dat COVID-19 het falen van het huidige kapitalistisch systeem heeft blootgelegd.¹² Dit als reactie op de ravage die de pandemie in economisch en sociaal opzicht heeft veroorzaakt, waarbij het economisch systeem van ultieme efficiëntie en specialisatie, gesteund op schaalvoordelen, niet weerbaar noch veerkrachtig blijkt te zijn. De noodzakelijke buffers (i.c. financiële buffers, sociale buffers) ontbreken en worden deels verplaatst van de financiële sector naar de overheid, zijn deels verstopt in opgeblazen balansen van extreem gestegen activaprijzen, en zijn deels versterkt bij bedrijven die hun balans verder hebben geoptimaliseerd, uitsluitend om hun aandeelhouders tevreden te stellen. Voorgaande heeft geleid tot de roep naar weerbaarheid en diversiteit.¹³

Echter, in juni 2020 verliest deze roep alweer aan kracht onder het mom van betere vooruitzichten. Versoepelingen worden aangekondigd en versterken de roep naar het 'oude normaal' (waaronder op Curaçao: de grenzen gaan per 1 juli 2020 open, onder beperkte omvang). Bijna een jaar later zijn er vele tekenen van een nieuwe tendens: die van een economie die duurzamer en socialer moet zijn, en die zich daarmee onderscheidt van de economie van vóór februari 2020 toen de COVID-19 crisis uitbrak. Dit gevoel leeft niet enkel onder werknemers, maar ook onder werkgevers en overheden. Er is een fundamentele koerswijziging nodig, een nieuw kompas, waarbij de samenleving zich richt op brede welvaart, gelijke kansen en een duurzame economie.

Voor Curaçao en specifiek met betrekking tot de hoofdthematiek van het nieuwe regeringsbeleid, geschaard rondom de vier pijlers 'kwaliteit van leven', 'levensstandaard', 'sociale cohesie' en 'inclusieve democratie', is het zaak om te bezien hoe deze aspecten tot hun recht kunnen komen binnen de nieuwe tendens van een economie die duurzamer en socialer moet zijn.

Alvorens in te gaan op de economie van de toekomst, is het van belang om stil te staan bij het economisch beleid en de richting ervan. In het volgende hoofdstuk wordt hierop ingegaan.

¹² Verder; idem.

¹³ Verder; idem; Hans Stegeman, 'Geluk bij een ongeluk – op weg naar een duurzamer economie', Studiokers, mei 2020.

Richting economisch beleid

Wereldwijd heeft de pandemie het inzicht versterkt dat te veel mensen de afgelopen jaren onvoldoende hebben meegeprofiteerd van economische groei, dat zij zich geen betaalbare woning kunnen veroorloven, en dat zij zich zorgen maken om de toekomst van hun kinderen. Heden ten dage vormen maatschappelijke uitdagingen de kern van het betoog bij menig politieke, economische, sociale en ecologische discussies.¹⁴ Daarbij zijn er de milieurampen als gevolg van de opwarming van de aarde, die zich steeds prominenter manifesteren, zoals overstromingen, bosbranden, steeds krachtig wordende orkanen, verdroging en gebrek aan drinkwater, en het verlies aan biodiversiteit.

Zo heeft de Europese Unie voor het komende decennium vijf concrete missies geformuleerd, te weten¹⁵:

- (1) *Adaptation to climate change, including societal transformation,*
- (2) *Climate-neutral and smart cities,*
- (3) *Healthy oceans, seas, coastal and inland waters,*
- (4) *Soil health and food, &*
- (5) *Cancer.*

Interessant om op te merken is hoe deze dynamiek tot stand is gekomen. In haar boek *'The Value of Everything, Making and Taking in the Global Economy'*, heeft Mazzucato haar visie gedeeld ten aanzien van de economie, in het bijzonder de groei ervan.¹⁶ Volgens Mazzucato moet de vraag inzake groei zich minder focussen op het groeitempo en meer op de richting. Daarbij spelen twee belangrijke aspecten een rol: ten eerste de vraag over het type economie en ten tweede de vraag hoe deze economische activiteiten vorm te geven.

1	<i>What sort of economy do we want?</i>	<i>The concept of value must once again find its rightful place at the center of economic thinking</i> <i>More fulfilling jobs, less (or no) pollution, better care, more equal pay, business friendly, qualitative jobs, mission-oriented innovation,...</i>
2	<i>How to shape our economic activities?</i>	<i>What kind of activities will fulfil these goals within the production boundary so they are rewarded for steering growth in the ways we deem desirable?</i> <i>In the meantime we can also make a much better job of reducing activities that are purely about rent-seeking, and calibrating more closely with truly productive activity.</i>

¹⁴ Zie o.a. Opinieblad Forum, Ingrid Thijssen, voorzitter VNO-NCW: 'Brede welvaart is een verantwoordelijkheid, niet een gunst', 10 februari 2021.

¹⁵ European Commission, Horizon Europe, Work Programme 2021-2022, Mission, June 15th 2021.

¹⁶ Mariana Mazzucato, *The Value of Everything, Making and Taking in the Global Economy*, Penguin Books, April 2019.

Verder geeft Mazzucato ten aanzien van de sociale doelstellingen het volgende aan: *"It is important to have a more dynamic understanding of what making and taking are in the context of social objectives we have. Both objective and subjective factors will come into play, but the subjective ones should not reduce everything to an individual choice, stripped from the social, political and economic context in which decisions are made."*¹⁷ Dit sluit aan bij de nieuwe tendens van een economie die duurzamer en socialer moet zijn.

De vijf missies geformuleerd door de EU in het kader van het Horizon programma¹⁸, zijn mede tot stand gekomen dankzij de input van Mazzucato. Deze missies zijn toezeggingen om enkele van de grootste uitdagingen waarmee de wereld heden ten dage wordt geconfronteerd, aan te pakken en op te lossen. Iedere missie fungeert als een portfolio van acties – zoals onderzoeksprojecten, beleidsmaatregelen en/of wetgevingsiniciatieven – om een meetbaar doel te bereiken dat niet kan worden bereikt door individuele acties. Box 1 geeft een overzicht van de kenmerken die bij deze missies horen.¹⁹

Box 1: kenmerken missies

Kenmerkend voor deze missies is dat ze:

- Gedurfd, inspirerend en een brede maatschappelijke relevantie hebben;
- Een duidelijk kader hebben;
- Doelgericht, meetbaar en tijdsgebonden zijn;
- Doelen vooropstellen die een impact hebben, en realistisch zijn;
- Middelen mobiliseren op EU, nationaal en lokaal niveau;
- Activiteiten over verschillende disciplines en verschillende soorten onderzoek en innovatie met elkaar verbinden;
- Het voor burgers gemakkelijker maken om investeringen in onderzoek en innovatie naar waarde in te schatten.

De moraal van het verhaal is dat een industriële strategie 'challenge oriented' is en niet langer een lijst van sectoren vertegenwoordigt. Een zinvolle richting en sturing komt vooreerst vanuit het thema, waaronder dan één of meerdere missies worden geformuleerd, en er op basis van deze missies wordt nagegaan welke rol en bijdrage er voor de sectoren is weggelegd, om uiteindelijk te komen tot uitvoerbare en zinvolle projecten die passen binnen de missie die vooraf is vastgelegd (thema à missie à sectoren à projecten).

¹⁷ Mariana Mazzucato, 'The Value of Everything, Making and Taking in the Global Economy', Penguin Books, april 2019.

¹⁸ European Commission, Horizon Europe, 'Work Programme 2021-2022, Mission, June 15th 2021' & Katrien Penne, 'Rapport Missiegedreven innovatiebeleid: Een verkenning aan de hand van buitenlandse beleidsontwikkeling'; Stichting Innovatie & Arbeid, 1 maart 2021.

¹⁹ https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe/missions-horizon-europe_en

Dat de COVID-19 crisis veel heeft losgemaakt, ook bij ondernemers, moge ondertussen duidelijk zijn. Daar zal ook in de volgende paragraaf dieper op worden ingegaan. Voorafgaand aan deze paragraaf is het belangrijk om stil te staan bij het missiegedreven innovatiebeleid, waar met name in de EU- en OESO-landen volop wordt ingezet. Aangezien een missiegedreven innovatiebeleid te maken heeft met het bepalen van een richting op basis van thema's die een brede maatschappelijke relevantie hebben, is het ook zinvol om stil te staan bij de relatie tussen bezuinigingen en groei, temeer daar dit in de context van Curaçao zeer actueel is.

Bezuinigingen en groei

Naast het dilemma 'gezondheid-economie', heeft de coronacrisis de verhouding tussen bezuinigingen en groei verder op scherp gezet. Box 2 biedt een kernachtig overzicht van de inzichten die Mazzucato heeft ten aanzien van richting en groei.^{20, 21}

Box 2: Direction & Growth

2 important questions

- A. What direction should the economy take if it is to benefit the greatest number of people?**
- B. How can government spending and investment create long-term growth?**

What we know:

- *Maximum GDP growth is far too crude to be helpful (value is not even considered under this approach);*
- *It is not enough to redefine GDP to encompass quality-of-life indicators, including measures of happiness, the imputed value of unpaid 'caring' labour and free information, education and communication via the internet;*
- *Fiscal probity²², governments running balanced budgets or even a surplus: wrong headed!*
- *It is also not enough to tax wealth (although – The Economist August 11th 2018 – all countries should tax both property and inheritance more!)*

What we also know:

- *While investments might require short-term deficits to increase, in the long term by raising GDP, the debt-GDP ratio will be kept in check by the effects of such value-creating investments*

The biggest challenge:

- *Defining and measuring the collective contribution (private & gov't & third parties) to wealth creation, so that the extraction of value is less able to pass for value creation.*

Het spanningsveld waar Curaçao nu en in de toekomst mee te maken heeft, met enerzijds de noodzaak voor de uitvoering van het Landspakket, met structurele maatregelen (bezuinigingen/versoeringspakket) om tekorten terug te dringen, en anderzijds de urgentie voor economische groei (lees: duurzame economische en sociale groei en ontwikkeling), zal verder aan bod komen in het hoofdstuk over de toekomst van Curaçao. Feit is dat er sprake zal moeten zijn van een gebalanceerde mix van maatregelen om contraproductieve effecten te voorkomen. Dit komt eveneens aan bod in box 2, waar wordt aangegeven

²⁰ Mariana Mazzucato, 'Rethinking Value Creation – for innovative-led inclusive & sustainable growth'; webinar Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, 3 november 2020.

²¹ Zie ook bijlage 1 voor meer achtergrondinformatie.

²² Means you are responsible and ethical with your money.

dat “While investments might require short-term deficits to increase, in the long term by raising GDP, the debt-GDP ratio will be kept in check by the effects of such value-creating investments”. Overigens heeft het IMF reeds in 2019 vraagtekens geplaatst bij de drastische aanpak van het College financieel toezicht (Cft) om op korte termijn de tekorten terug te dringen.²³

Missiegedreven innovatiebeleid

Meer dan ooit staan beleidsmakers voor de opdracht om beleidsdoelen te verenigen rondom economische groei en maatschappelijke uitdaging. Er moet door overheden worden gekeken naar een modus operandi die voorziet in een passende invulling voor de grote economische-, sociale-, technologische-, geopolitieke- en milieuvraagstukken van deze tijd. Ook in het bedrijfsleven zelf is er een toegenomen vraag om innovatiebeleid te koppelen aan maatschappelijke uitdagingen als klimaatverandering, vergrijzing, internetcriminaliteit, duurzame mobiliteit, mondiale voedselvoorziening (waaronder de voedselonzekerheid en de lage nutritionele voedingswaarde), obesitas, analfabetisme, burn-out. Het missiegedreven innovatiebeleid is ontstaan vanuit de urgentie omtrent grote maatschappelijke uitdagingen, vandaar haar centrale plaats in het innovatiebeleid.²⁴

Hoewel missiegedreven innovatiebeleid een felle opmars heeft gekend in het huidige dynamische en veranderlijke tijdsgewricht, was er daarvóór ook al sprake van klassiek en modern innovatiebeleid. Deze beleidsstromingen worden weergegeven in onderstaand overzicht.²⁵

Duiding	Kenmerken
Klassiek Innovatiebeleid Aanbod gestuurd Geen of nauwelijks richting	• Gericht op economische groei door het verbeteren van de concurrentiepositie; • Kennisontwikkeling zorgt voor innovatie en een hogere productiviteit, wat leidt tot economische groei; • Ondernemingen investeren minder in innovatie dan het maatschappelijk gewenst niveau à er is sprake van ‘marktfalen’ • Correctie marktfalen via innovatiebeleid gericht op het vergroten van investeringen in innovatie (nieuwe kennis en technologie); • Beleid is aanbodgestuurd omdat het zich primair richt op het ontwikkelen van nieuwe kennis en technologie; • Innovaties voor maatschappelijke uitdagingen zullen vooral worden ontwikkeld indien daar markten voor bestaan. Vaak ontbreken markten hiervoor of zijn ze onvolmaakt.

²³ <https://antilliaansdagblad.com/nieuws-menu/19614-vraagtekens-imf-bij-aanpak-cft>.

²⁴ Koen Frenken en Marco Hekkert, ‘Innovatiebeleid in tijden van maatschappelijke uitdagingen’; verschenen in ‘MeJudice; Economen in debat’ (2017); <https://www.mejudice.nl/artikelen/detail/innovatiebeleid-in-tijden-van-maatschappelijke-uitdagingen>

²⁵ Katrien Penne, ‘Rapport Missiegedreven innovatiebeleid: Een verkenning aan de hand van buitenlandse beleidsontwikkeling’, Stichting Innovatie & Arbeid (1 maart 2021).

Modern Innovatiebeleid <i>Aanbod gestuurd</i> <i>Geen of nauwelijks richting</i>	• Richt zich primair op economische groei middels innovatie; • Voegt instrumenten toe aan het klassieke innovatiebeleid; • Wanneer bepaalde actoren binnen het innovatiesysteem afwezig zijn of noodzakelijke interacties tussen actoren onderontwikkeld zijn, kan er sprake zijn van <i>systeemfalen</i>; • Beleid is gericht op verbinden en faciliteren van het systeem, zoals stimuleren van samenwerking, kennisverspreiding en het mobiliseren van financiële middelen; • Private partijen bepalen in hoge mate in welke innovaties en in welke type innovaties private en publieke middelen worden geïnvesteerd; • Beleid is aanbodgestuurd omdat het zich primair richt op het ontwikkelen en nieuwe kennis en technologie; • Innovaties voor maatschappelijke uitdagingen zullen vooral worden ontwikkeld indien daar markten voor bestaan. Vaak ontbreken markten hiervoor of zijn ze onvolmaakt.
Missiegedreven Innovatiebeleid <i>Vraaggestuurd</i> <i>Aanvulling op of doorontwikkeling van klassiek en modern innovatiebeleid;</i> <i>3 types beleid zijn complementair</i>	• Stuurt op het oplossen van maatschappelijke uitdagingen en tracht op deze terreinen de concurrentiepositie te versterken en economische groei te realiseren; • Er moet werk worden gemaakt van vraagcreatie en vraagsturing opdat marktpartijen de innovatie daadwerkelijk willen adopteren, bv. via normstelling, verboden wet- en regelgeving, grootschalige investeringsprogramma's, nieuwe financiële arrangementen om burgers te verleiden te investeren, inkoopprogramma's van overheden en (tijdelijke) aanschafsubsidies voor nieuwe technologie; • Pas als deze instrumenten zijn ingevoerd en een drijfveer vormen voor ondernemingen en kennisinstellingen om in de nieuwe gebieden te innoveren, is er sprake van vraaggestuurde innovatie; • Innovatie-inspanningen zullen worden gericht op het kunnen leveren van de oplossingen die worden gevraagd door de markt die is gecreëerd middels publieke en private maatregelen

De opstap naar een missiegedreven innovatiebeleid houdt een evenwichtsoefening in. Enerzijds moet worden voorkomen dat men het wiel opnieuw gaat uitvinden.²⁶ Hiermee wordt bedoeld dat bij het definiëren van (nieuwe) missies niet voorbij gegaan wordt aan de reeds opgebouwde ervaring met diverse bestaande en analoge beleidsmaatregelen. Anderzijds bestaat de valkuil dat beleidsmakers overgaan tot het louter 'her-etiketteren' van het traditionele innovatiebeleid, zonder een consistente visie te formuleren over de wijze waarop missies uitgevoerd en geëvalueerd worden.²⁷

²⁶ Katrien Penne, Rapport Missiegedreven Innovatiebeleid. Een verkenning aan de hand van buitenlandse beleidsontwikkeling, Stichting Innovatie & Arbeid, Brussel, 1 maart 2021

²⁷ zie bron 37

Het ontbreken van een richting, een missie, maakt dat beleid, of wat er momenteel gangbaar is, ontoereikend is om bepaalde maatschappelijke uitdagingen aan te pakken. Aan de basis van missiegedreven beleid ligt de zogenaamde Quadruple Helix benadering, waarbij (1) de overheid, (2) het bedrijfsleven, (3) de academische wereld en (4) burgers & het maatschappelijk middenveld, ieder hun rol vervullen.²⁸ Onderstaande tabel geeft een kernachtig overzicht van de bouwstenen en het maatschappelijk draagvlak bij dit type van beleid.²⁹

Bouwstenen <i>Set aangepaste instrumenten binnen een consistent en gecoördineerd beleid</i>	• Een opstartfase van strategische oriëntatie, met een duidelijke (her)oriëntatie van het beleid; • Het informeren en consulteren van stakeholders • Het vertalen van maatschappelijke uitdagingen in brede doelstellingen, uiteengerafeld in concrete meetbare doelstellingen
Maatschappelijk draagvlak <i>Tweerichtingsverkeer tussen overheid en burger</i>	<u>Bottom-up</u> • Co-creatie bij het vastleggen van missies • Co-implementatie bij de uitvoering van innovatieprocessen • Co-assessment bij monitoring en evaluatie <u>Top-down</u> • Beleids- en wetenschapscommunicatie, en -disseminatie

Alvorens over te gaan tot een voorbeeld in Nederland kan er nog op worden gewezen dat missiegedreven innovatiebeleid vraagt om inventief en creatief maatwerk door een wendbare overheid, waarbij het integreren van missies in het innovatiebeleid steeds contextueel is. Door systemisch te werk te gaan en burgers te betrekken, verschillende disciplines en sectoren te overbruggen en onderzoek en innovatie te verwerven binnen algemene beleidsoverwegingen, kan een dynamische omslag in de beleidsvorming gerealiseerd worden. Aanvullend kan nog worden aangegeven dat de huidige pandemie door diverse instanties wordt aangegrepen als een momentum om werk te maken van een missiegedreven beleid. Zo dreigt de financiering van projecten ter ondersteuning van de duurzame ontwikkelingsdoelen van de VN, de 'Sustainable Development Goals (SDG's)', in het gedrang te komen³⁰ en dus kan een herstelbeleid een hefboom zijn om het herstel te koppelen aan de voorwaarden van een missiegedreven innovatiebeleid dat de grote maatschappelijke uitdagingen van deze tijd weet aan te pakken.

Missiegedreven topsectorenbeleid Nederland

Nog vóór de uitbraak van de COVID-19 pandemie, heeft Nederland reeds ingezet op een missiegedreven en vernieuwd Topsectorenbeleid³¹. Daarvoor zijn er vier maatschappelijke thema's en sleutel technologieën aangewezen die richtinggevend zijn voor de inzet van topsectoren: (1) Energietransitie en Duurzaamheid;

²⁸ zie bron 37.

²⁹ zie bron 37.

³⁰ <https://www.oecd.org/newsroom/covid-19-crisis-threatens-sustainable-development-goals-financing.htm>

³¹ Missies voor het topsectoren- en innovatiebeleid, Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, 26 april 2019.

(2) Landbouw, Water en Voedsel; (3) Gezondheid en Zorg, en (4) Veiligheid. Bij wijze van voorbeeld zal het tweede thema, zijnde 'Landbouw, Water en Voedsel' nader worden beschreven.³² Onder dit thema is een zestal missies geformuleerd met bijhorende subthema's:

Thema	Missie	Subthema
Kringlooplandbouw	In 2030 is in de land- en tuinbouw het gebruik van grondstoffen en hulpstoffen substantieel verminderd en worden alle eind- en restproducten zo hoog mogelijk verwaard. De emissies naar grond- en oppervlaktewater zijn tot nul gereduceerd. Ecologische omstandigheden en processen vormen het vertrekpunt voor voedselproductie waardoor biodiversiteit zich herstelt en de landbouw veerkrachtiger wordt.	• Verminderen gebruik meststoffen en water en betere benutting van nutriënten in dierlijke mest en afvalwater; • Robuuste teelten met een gezonde, robuuste bodem en nagenoeg geen emissies naar grond- en oppervlaktewater; • Zoveel mogelijk hergebruik van organische zij- en reststromen in de voedselketen; • Duurzame productie van eiwitrijke grondstoffen en biomassa; • Herstel en benutten biodiversiteit.
Klimaatneutrale landbouw en voedselproductie	In 2050 is het systeem van landbouw en natuur netto klimaatneutraal	• Emissiereductie in bodem- en landgebruik in de landbouw; • Duurzame veehouderij; • Energiebesparing en -productie in het rurale gebied; • Duurzame glastuinbouw (kas als energiebron); • Land en water ingericht op CO2 vastlegging en -gebruik.
Klimaatbestendig landelijk en stedelijk gebied	Nederland is in 2050 klimaatbestendig en waterrobuust	• Het voorkomen of opvangen van watertekort, verzilting en wateroverlast in het landelijk gebied; • Klimaatadaptieve landbouwsystemen; • Het voorkomen van wateroverlast, verdroging, hittestress en bodemdaling en gevolgen overstromingen in de stad.

³² Zie bijlage 2.

Gewaardeerd, gezond en veilig voedsel	In 2030 produceren en consumeren we gezond, veilig en duurzaam voedsel en verdienen ketenpartners, inclusief de boer een eerlijke prijs	• Waardering voor voedsel; • Duurzame en gezonde voeding een makkelijke keuze; • Veilige voeding met een One Health aanpak (focus op veiligheid, zoönose, antibioticaresistentie en schadelijke emissies uit stallen); • Gezondheid, welzijn en integriteit dier op orde; • Gezonde leefomgeving (Greening the cities)
Duurzame en veilige Noordzee, oceanen en binnenwateren	Voor de mariene wateren is er in 2030 en voor rivieren, meren en estuaria in 2050 een balans tussen enerzijds ecologische draagkracht en waterbeheer (waterveiligheid, zoetwatervoorziening en waterkwaliteit) en anderzijds de opgaven voor hernieuwbare energie, voedsel, visserij en andere economische activiteiten.	• Noordzee; • Cariben; • Rivieren, meren en intergetijdengebieden; • Overige oceanen en zeeën; • Visserij
Nederland is en blijft de best beschermde en leefbare delta ter wereld, ook na 2100	Nederland is en blijft de best beschermde en leefbare delta ter wereld, ook na 2100, door het tijdig nemen van toekomstbestendige en integrale maatregelen tegen beheersbare kosten.	• Verduurzamen en kostenbeheersing uitvoeringsprojecten waterbeheer; • Aanpassen aan versnelde zeespiegelstijging en toenemende weersextremen; • Nederland digitaal waterland; • Energie uit water.

Wat in dit voorbeeld opvalt, is dat elke missie opgebouwd is uit subthema's. Vanuit deze subthema's worden er *Innovatie- en kennisvragen* gesteld, met daarbij horende op te lossen belemmeringen. Daarbij geldt dat de opgaven centraal staan. Hoe deze worden bereikt, staat nog niet vast omdat er meerdere opties kunnen zijn om ze op te pakken. In deze context (de Nederlandse) baseren de missies zich op bestaande beleidsnota's zoals de LNV-visie op kringlooplandbouw, het Klimaatakkoord, het Deltaprogramma, Gebiedsagenda's, het Preventieakkoord, de Maritieme Strategie en andere lopende beleidsprogramma's, naast de topsectorenagenda's.³³ Let wel, deze missies zijn niet de facto identiek aan de bestaande beleidsdoelen. In sommige gevallen gaan ze verder dan gestelde beleidsdoelen. Bedoeling van deze missies is dat ze kennis en innovaties aanjagen, prikkelen tot ambitieus onderzoek, realistisch zijn en brede maatschappelijke relevantie hebben.

³³ Missies voor het topsectoren- en innovatiebeleid, Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, 26 april 2019

Hieronder zal nader worden ingegaan op twee subthema's, namelijk 'duurzame en gezonde voeding' en 'Cariben'.

Subthema 'Duurzame en gezonde voeding', een makkelijke keuze

Dit subthema valt onder 'Thema 4 Gewaardeerd, gezond en veilig voedsel'. De essentie is dat er een systeemverandering nodig is in de voedselproductie, waarbij voedsel duurzaam geproduceerd en geconsumeerd moet worden en de waardering van voedsel moet veranderen, met eerlijke prijzen waarin arbeid en externe kosten zijn doorberekend. Wanneer consumenten weten waar hun voedsel vandaan komt, zal er respect ontstaan voor de producent, wat eveneens zal helpen om te komen tot minder verspilling en een eerlijke prijs voor de producent. De keuze voor gezond voedsel is belangrijk omdat er op het terrein van de volksgezondheid grote uitdagingen liggen.

Onderstaande tabel zet de innovatie- en kennisvragen op een rijtje.

Ambities 2030	Innovatie- en kennisvragen
• Het aanbod aan consumenten is substantieel duurzamer & gezonder (aanbod, verbeterde samenstelling, verbeterde balans plantaardig/dierlijk etc.). De verhouding dierlijke/plantaardige eiwitten in het dieet verandert in de richting van 40/60. • Consumenten kiezen volgens de Schijf van Vijf (gedrag). • Informatiedoorgifte over gezond, duurzaam & veilig voedsel door de keten t/m consument is eenduidig en op orde (ICT, data). • Gezond opgroeien en gezond ouder worden. ○ Terugdringen overgewicht en voeding gerelateerde chronische ziekten zoals diabetes en hart- en vaatziekten. ○ Aandacht voor doelgroepen zoals SEP, jongeren, ouderen, kwetsbaren/lage SES (sociaal economische status). ○ Gezonde keuze is een makkelijke keuze.	• Keuzebekwame consument, hoe kan de consument worden aangezet gezondere/duurzame keuzes te maken? • Ontwikkeling nieuwe tools waarmee consumenten eenvoudig en snel inzicht krijgen in gezondheids-, veiligheids- en duurzaamheidsaspecten van producten en van daarop gerichte prestaties van producenten en van hun eigen gedrag. • Inzicht in determinanten van voedselkeuze en eetgedrag en de vertaling hiervan naar effectieve interventies en beleidsmaatregelen (o.a. in de curatieve zorg). • Onderzoek naar dieet gerelateerde chronische ziektes. • Goede gestandaardiseerde en geharmoniseerde meetmethoden voor meten van effecten van voedsel op de gezondheid. • Aantonen van de effectiviteit van voedingsmaatregelen en interventies (o.a. ziekte overstijgende aanpak, doelgroepen gepersonaliseerde aanpak).

Hoewel hieruit nog niet blijkt dat er concrete projecten zijn gedefinieerd, brengt deze verdieping wel inzicht in de richting die men voor ogen heeft. Als afgeleide hiervan worden beleid en implementatietrajecten geïdentificeerd, inclusief een volgorde inzake prioritering voor de uitvoering ervan.

Sub thema Cariben³⁴

De Cariben als sub thema valt onder 'Thema 5 Duurzame en veilige Noordzee, oceanen en binnenwateren'. In dit kader wordt verwezen naar zowel SDG14 (leven in het water), SDG6 (schoon water en sanitair), SDG15 (leven op het land) en SDG13 (klimaatactie). Het economisch belang en de potenties van deze wateren zijn groot, zowel voor de voedselvoorziening, energietransitie, transport over water als recreatie. Er moet gekomen worden tot een integrale systeembenadering waarbij duurzaam gebruik mogelijk wordt gemaakt binnen ecologische en ruimtelijke kaders.

Ambities 2030	Innovatie- en kennisvragen
---------------	----------------------------

³⁴ Noot SER: met de Cariben wordt hier expliciet Caribisch Nederland (CN) bedoeld; dus Bonaire, Saba en Sint Eustatius. De ACS landen (Aruba, Curaçao en Sint-Maarten) vallen hier niet onder.

• De teruggang van koraal en ecosysteemdiensten in Caribisch Nederland is stopgezet en herstel is ingezet. • Voedselproductie van lokale vis en landbouwproducten is verdubbeld en draagt bij aan het realiseren van zelfvoorziening. • Gescheiden afvalverwerking is een feit.	• Strategieën om vervuiling te stoppen • Aanpak om invasieve soorten terug te dringen • Handelingsperspectief om overbegrazing te stoppen en voor zelfvoorziening. • Hoe zorgen we voor voldoende water voor landbouw? • Hoe de visstand duurzaam te beheren? • Wat te doen om de achteruitgang van koraal om te zetten in vooruitgang, ook in samenhang met toerisme? • Hoe te komen tot gescheiden afvalverwerking?
---	---

Hieraan kan worden bijgedragen door het toepassen van digitale technologie inclusief drones voor onder andere slimme monitoring, maar eveneens Life Sciences en biotechnologie (ecologie en veredeling) en ontwikkelings- en fabricagetechnologie (automatisering van *sea farming* inclusief visserij). Daarbij is het streven om middelen goed op elkaar af te stemmen voor het realiseren van de missie, waaronder topsectorengeld, enveloppe voor de Cariben, et cetera.

Een dergelijk aanpak zou mogelijk ook voor Curaçao een optie kunnen zijn. Echter, een vast stramien is er niet daar iedere lokaliteit uniek is en bijgevolg een andere invulling zal krijgen conform de specifieke context. Wat wel gebeurt is dat deze missies met hun respectievelijke subthema's aanleiding geven tot een selectie van beleid en implementatietrajecten die op de korte, middellange en lange termijn kunnen worden opgepakt.

De (nieuwe) rol van de ondernemer

Uit onderzoek in Nederland, geïnitieerd door VNO-NCW en MKB Nederland, is gebleken dat brede welvaart een verantwoordelijkheid is, niet een gunst.^{35, 36} *'Van remmers in vaste dienst worden jullie 'meebouwers!'*, is een reactie die topvrouw Ingrid Thijssen van VNO-NCW te horen kreeg bij het presenteren de beleidsvisie 'Ondernemen voor brede welvaart'. Die nieuwe visie pleit voor een koerswijziging, een nieuw kompas, waarmee ondernemers zich richten op brede welvaart, gelijke kansen en een duurzame economie. 'Het idee dat het bedrijfsleven zorgt voor economische groei en banen en dat de rest vervolgens vanzelf wel komt, laten we los. Want dat blijkt niet zo te zijn. Of in ieder geval: niet meer', aldus Thijssen.³⁷

De maatschappelijke urgentie heeft ervoor gezorgd dat ondernemers niet louter voor hun eigen portemonnee, namelijk wat goed is voor het ondernemersklimaat, gaan handelen, maar zich eveneens bekommeren om wat goed is voor de samenleving. Het algemeen belang is niet langer uitsluitend de verantwoordelijkheid van de overheid, maar eveneens van de ondernemer, de wetenschap en de burger. Het besef is aanwezig dat de overheid het niet alleen kan bolwerken, krachten bundelen is derhalve de boodschap.

Bij brede welvaart gaat het om de basale vragen in het leven. Is het prettig en veilig wonen? Hoe staat het met de toekomst van onze kinderen? Kunnen de rekeningen aan het einde van de maand worden betaald? Biedt een studie uitzicht op het vinden van een passende baan? Brede welvaart gaat over de kwaliteit van het leven en de kwaliteit van de leefomgeving, en de interactie tussen die twee. Het gaat daarbij om drie samenhangende pijlers: productiviteit, inclusiviteit en leefklimaat. Volgens Jansen³⁸ dwingt het concept van brede welvaart om anders naar economische groei te kijken. Er wordt eveneens rekening gehouden met de sociale en ecologische uitdagingen. Deze benadering lijkt aan te sluiten bij de vraag in Box 1, met name *'What direction should the economy take if it is to benefit the greatest number of people?'*

Box 3: Het concept van 'brede welvaart'³⁹

Materiële welvaart en economische groei staan niet automatisch garant voor brede welvaart. Daarbij gaat het ook om *leefklimaat* en *inclusiviteit*.

Onder *leefklimaat* vallen woontevredenheid, bereikbaarheid (idem digitaal), natuur en recreatie, veiligheid, sociale binding, duurzame energie en schoon milieu.

Onder *inclusiviteit* wordt verstaan gelijke kansen voor en toegang tot werk en inkomen, sociale zekerheid, en essentiële voorzieningen als voedsel, onderwijs, scholing en zorg.⁴⁰

³⁵ Brugproject, Eindrapport, Projectraad Brugproject, VNO-NCW, MKB Nederland, september 2020.

³⁶ Agenda NL 2030, Ondernemen voor brede welvaart, Naar nieuw Rijnlands samenspel, Middellange termijnvisie VNO-NCW en MKB-Nederland, Den Haag, Februari 2021.

³⁷ <https://www.vno-ncw.nl/forum/ingrid-thijssen-brede-welvaart-een-verantwoordelijkheid-niet-een-gunst>

³⁸ <https://vng.nl/artikelen/de-menselijke-maat-nieuw-kompas-voor-brede-welvaart> - Joks Janssen, Professor of Practice 'Brede welvaart in de regio', VNG Magazine nummer 3, 19 februari 2021.

³⁹ Brugproject, Eindrapport pagina 9, Projectraad Brugproject, VNO-NCW, MKB Nederland, september 2020.

⁴⁰ Brugproject, Eindrapport pagina 9, Projectraad Brugproject, VNO-NCW, MKB Nederland, september 2020.

Veel van deze welvaartsdimensies vallen onder de (systeem)verantwoordelijkheid van de overheid, maar een groot deel van het bedrijfsleven en van semipublieke instellingen verzorgen de feitelijke dienstverlening.⁴¹

Volgens de Edelman Trust Barometer (2020) gelooft een meerderheid van de mensen in de Westerse wereld niet datmen over vijf jaar beter af is dan nu. Meer dan de helft van de mensen heeft niet het vertrouwen dat de huidige ontwikkeling van het 'kapitalisme' de brede welvaart van hun samenlevingen nog verder verhoogt.⁴²

De (nieuwe) rol van de ondernemer sluit aan bij de missiegedreven innovatiestrategieën, gegroeid vanuit de urgentie van maatschappelijke uitdagingen, waarbij er zorgvuldig is nagedacht over de bouwstenen en het maatschappelijk draagvlak. Daarbij zal ieder land of regio zijn eigen accenten hebben, gelet op het unieke karakter, maar blijven de maatschappelijke uitdagingen onverminderd van kracht.

Naast de (nieuwe) rol van de ondernemer is het in de context van een missiegedreven innovatiestrategie eveneens zaak om stil te staan bij de rol die het onderwijs zou kunnen spelen in de toekomst. Hier wordt in de volgende paragraaf verder op ingegaan.

De (nieuwe) rol van het onderwijs

Wat zou de rol kunnen zijn van het onderwijs binnen een missiegedreven innovatiebeleid? Hoe kan het onderwijs bijdragen aan het concept van brede welvaart? Iedereen is het eens over het belang en de vitale rol van het onderwijs in de gemeenschap, dat het een bron is van nieuwe en wezenlijke welvaart. Dat proces begint reeds op de lagere school, waar de leerkracht met zijn of haar lesprogramma en de manier van lesgeven een grote invloed kan uitoefenen op schoolgaande kinderen die nog zeer kneedbaar zijn. Kinderen worden als het ware gevormd met het oog op de toekomst. De vraag is wat voor een soort toekomst? Hier moet binnen het onderwijs goed over worden nagedacht, met name "Wat voor een wereld willen wij in 2030?".⁴³

Volgens Bregman en Frederik wordt hier nauwelijks over nagedacht en gaan grote onderwijsdebatten steevast over de vorm, de beste methode, het juiste lesprogramma, met wel of geen iPad als grootste vraag.⁴⁴ Het gaat altijd over vaardigheden (bijvoorbeeld de 21st century skills zoals 'creatief', 'adaptief' en 'flexibel'), maar vrijwel nooit over waarden. Het gaat altijd over didactiek, nooit over idealen. Het gaat altijd over probleemoplossend vermogen, nooit over wat die problemen dan precies zijn. Tegenover de huidige

⁴¹ Brugproject, 'Eindrapport', p. 9; Projectraad Brugproject, VNO-NCW, MKB Nederland, september 2020.

⁴² Brugproject, 'Eindrapport', p. 9; Projectraad Brugproject, VNO-NCW, MKB Nederland, september 2020.

⁴³ Rutger Bregman en Jesse Frederik, 'Waarom vuilnismannen meer verdienen dan bankiers', p. 52, de Correspondent, juli 2021.

⁴⁴ Rutger Bregman en Jesse Frederik, 'Waarom vuilnismannen meer verdienen dan bankiers', p. 52, de Correspondent, juli 2021.

centrale vraag "welke kennis en vaardigheden heeft een leerling die nu naar school gaat straks nodig, in 2030, als hij voor het eerst solliciteert?", staat volgens hen een veel relevantere vraag, namelijk "welke kennis en vaardigheden *willen wij* dat onze kinderen hebben in 2030?" Die laatste vraag is belangrijk omdat het de verbinding maakt tussen het onderwijs en de richting waar wij als gemeenschap naartoe willen. Het gaat dan bijvoorbeeld niet meer over hoe wij ons geld moeten verdienen, maar over hoe wij het *willen* verdienen. Wil je als gemeenschap bijvoorbeeld meer tijd voor familie, vrienden, gemeenschapswerk, kunst en sport? Wil je meer gemeenschapszin, contact met de oneindige rijkdom van de natuur, het bijbrengen aan jonge economen van ethiek en filosofie (zoals het aanvankelijk door Adam Smith werd gepropageerd)? Zo zou het onderwijs van de toekomst zich niet alleen moeten voorbereiden op de arbeidsmarkt, maar ook op het leven, de inrichting van de samenleving, en de verhouding van de mens tot de planeet aarde. Uiteindelijk is het niet de markt of de technologie, maar de samenleving die bepaalt wat echt van waarde is. En wanneer binnen het onderwijscurriculum meer aandacht wordt besteed aan nieuwe idealen zoals bijvoorbeeld de natuur, kunst en geschiedenis, zal de arbeidsmarkt meesurfen op de golven van deze nieuwe ontwikkelingen. Op die manier zal ook het onderwijs kunnen inspelen op een toekomst die ten dienste staat van het gemeengoed.

De Caribische context

Volgens de Minister-president van Barbados Mia Mottley heeft de mensheid nog nooit eerder zo'n enorm grote verantwoordelijkheid gedragen als die van het oplossen van de problematiek van de opwarming van de aarde. De regio wordt geteisterd door steeds zwaarder wordende orkanen, droogte, een overvloed aan sargassum en het verlies aan biodiversiteit. Er is behoefte aan '*moral leadership*' onder de leiders, met rechtvaardigheid voor eenieder en communicatie als bindmiddel voor vooruitgang. Wat de Cariben volgens haar nodig heeft, is fiscale- en beleidsruimte om duurzame ontwikkeling te kunnen verwezenlijken, zodat er kan worden geïnvesteerd op een manier die zowel de klimaatcrisis kan tegengaan als een zinvolle invulling kan geven aan de welvaart en het welzijn van de gemeenschap.⁴⁵

De afgelopen 40 jaar heeft in de Caribische regio een verschuiving plaatsgevonden van landbouw naar de toeristische sector. Hoewel het totaal verschillende sectoren betreft, vindt de macro-analyse nog steeds plaats op basis van vergelijkbare transacties, zoals volatiele producten, sterk fluctuerende seizoen inkomsten, globale marktplaatsen die de prijzen dicteren, natuurrampen en nu ook pandemieën zoals COVID-19. Tegelijkertijd heeft de Caribische regio de afgelopen decennia een passieve houding aangenomen met betrekking tot digitalisering en innovatie. Zo hebben overheden, financiële instellingen, scholen en andere stakeholders het aangaan van nieuwe initiatieven vermeden vanwege een heersend klimaat waar nieuwe acties en ideeën op veel weerstand kunnen rekenen.⁴⁶

Vooruitkijkend naar de toekomst van de Caribische regio stelt Mottley de vraag: *How can we pivot?* Volgens Mottley moet de regio haar heil zoeken in technologie. Technologie als het hart van transformatie,

⁴⁵ BBC Global Questions – 'Climate Change and the Caribbean, Global Questions Lessons from Barbados Mia Mottley PM answers questions' - <https://www.youtube.com/watch?v=VzCh2hbdZR0>

⁴⁶ 'Barbados – Prime Minister Addresses General Debate, 74th session of the General Assembly of the UN (New York, 24-30 september 2019)' - <https://www.youtube.com/watch?v=SAbF73CSuso>

sectorbreed toepasbaar en geënt op de leest van de Caribische regio. Technologie als vertaalslag van de waarden waarvoor ieder land binnen de regio staat. De Cariben moet een kweekvijver worden van ideeën die de uitdagingen die *Small Island Development States* (SIDS) dagelijks ondervinden, zoals de beperkte bevolkingsomvang, de kleinschalige economie die veelal berust op het toerisme als monocultuur, en de kwetsbaarheid ten aanzien van natuurrampen, het hoofd kunnen bieden. Het ontwikkelen van innovatieve ideeën en technologieën kan het vertrouwen binnen de gemeenschap herstellen en bijdragen aan het proces van “*cultural confidence*”. Sedert de COVID-19 pandemie is de tijd gekomen voor regionale overheden om disruptieve innovatie toe te passen en vooruitstrevende programma’s te ontwikkelen en te implementeren, zodat het optimale gebruik van de meest waardevolle activa zoals menselijk kapitaal, ligging, klimaat en cultuur, gerealiseerd kan worden.⁴⁷

⁴⁷ Ibidem.

De toekomst: Curaçao

Introductie: vertrouwen

De COVID-19 pandemie heeft overduidelijk aan het licht gebracht dat de wijze waarop burgers met de planeet omgaan fundamenteel moet veranderen. Door sommigen wordt de pandemie gezien als een *wake up call* om de mensheid duidelijk te maken dat de gezondheid van de mensheid gerelateerd is aan de gezondheid van de planeet. En dat economische investeringen vanaf nu de balans tussen natuur en mens moeten herstellen, in die zin dat ze klimaatneutraal, circulair en sociaal inclusief moeten zijn.⁴⁸ De hamvraag is in welke mate het vertrouwen aanwezig is om deze (nieuwe) kijk op de wereld, waarbij alles met elkaar verbonden is, daadwerkelijk in de praktijk om te zetten.

Uit een grootschalig internationaal onderzoek van Edelman naar 'vertrouwen', blijkt dat in 2020 *vertrouwen* in rechtstreeks verband wordt gebracht met *competentie* en *ethiek*.^{49 50} Het is voor het eerst sinds dit onderzoek wordt uitgevoerd – het eerste onderzoek vond plaats in 2001 – dat vertrouwen in verband wordt gebracht met ethiek. Eveneens blijkt dat inkomensongelijkheid een grotere impact heeft op vertrouwen dan economische groei. Het volgende citaat illustreert een belangrijke vaststelling ten aanzien van sociale instituties: *"The 2020 Edelman Trust Barometer reveals that despite a strong global economy and near full employment, none of the four societal institutions that the study measures—government, business, NGOs and media—is trusted. The cause of this paradox can be found in people's fears about the future and their role in it, which are a wake-up call for our institutions to embrace a new way of effectively building trust: balancing competence with ethical behavior"*.

Zo vreest 83% van de ondervraagden zijn of haar baan te verliezen, zijn er zorgen over technologische ontwikkelingen die 'out of control' zijn, en is het vertrouwen in de media verloren met 76% van de respondenten die zich zorgen maakt om valse informatie. Er is geen vertrouwen (66%) dat wereldleiders in staat zullen zijn om de grote maatschappelijke uitdagingen succesvol en duurzaam aan te pakken.

Uit de relatie vertrouwen tegenover de bouwstenen competentie en ethiek, blijkt dat geen enkele institutie een hoge score haalt voor zowel competentie als ethiek. Daar waar het eerste kwadrant (blanco vak met hoge competentie- en ethiekwaarde) de gewenste situatie is, scoren de overheid en de media heel slecht op beide assen, terwijl NGO's wel ethisch zijn, maar juist een gebrek aan competenties laten zien, terwijl 'business' de hoogste score inzake competentie noteert, maar het op ethisch vlak laat afweten. Opvallend is dat ethiek als bouwsteen voor vertrouwen drie keer zo belangrijk wordt gewaardeerd in vergelijking tot competentie. Eén van de conclusies is dat stakeholders (87%), en niet aandeelhouders, de belangrijkste actoren zijn voor het lange termijn succes van een onderneming. Daarenboven gelooft 73% van de respondenten dat bedrijven acties kunnen nemen die ten goede komen van zowel de winstgevendheid als

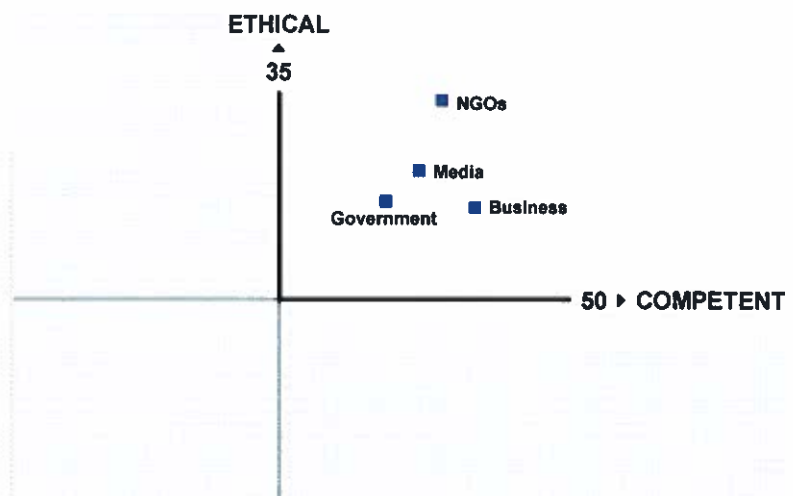
⁴⁸ Anders Verder, '24 schrijvers over een wereld na corona'; Sophie Wisbrun-Overakker, 'Corona. Een wake-up call om onszelf te veranderen op weg naar een betere, duurzamere en mooiere wereld', studioKers, mei 2020.

⁴⁹ Edelman Trust Barometer 2020, 19 januari, 2020.

⁵⁰ In Edelman Trust barometer gedefinieerd als Ethics (integrity, dependability, purpose) & Competence (ability).

de lokale context waarin ze operationeel zijn. Van CEO's verwachten werknemers in een organisatie dat zij zich uitspreken ten aanzien van maatschappelijke thema's zoals de impact van automatisering op werkgelegenheid, opleidingsmogelijkheden, ethisch gebruik van technologie, inkomensongelijkheid. Daarnaast wordt er een leidende rol verwacht, eerder dan het afwachten van maatregelen die door de overheid worden opgelegd. Tevens verwachten werknemers om mede een rol te spelen bij het vormgeven van het bedrijf van morgen, inclusief opname in de planning.

Wat de studie van Edelman verder aangeeft, zijn de factoren die de basis vormen van het ontwikkelen van vertrouwen in de toekomst. De klemtoon wordt gelegd op (1) het betalen van een eerlijk salaris, (2) focus op onderwijs en her-, bij- en omscholing, (3) omarm een bedrijfsmodel waarin alle belanghebbenden betrokken zijn, en (4) creëer partnerverbanden met andere instellingen. Deze factoren zouden er uiteindelijk voor moeten zorgdragen dat er een verschuiving plaatsvindt van een vertrouwensdriehoek (huidige situatie) in het derde kwadrant ligt (linksonder) naar een situatie in het eerste kwadrant (zie figuur). Samenwerken is de boodschap, waarbij aan deze driehoek nog kan worden toegevoegd de wetenschap/wetenschappelijke- & onderzoeksinstituten, alsook burgers & het maatschappelijk middenveld.

Wat globaal van toepassing is, geldt eveneens voor de lokale situatie. Ook op Curaçao staat vertrouwen onder (grote) druk. De zeer zwakke economische performance over het afgelopen decennium, de immense klap als gevolg van de COVID-19 crisis, het Landspakket met een reeks onvermijdelijke door te voeren noodzakelijke structurele maatregelen, en de absolute noodzaak om economische groei (duurzaam en inclusief) te genereren, stelt de gemeenschap, met haar instituties, voor een serieuze test die enkel vanuit een integrale benadering kans van slagen heeft. In het TAC-rapport worden *'ownership and inclusiveness'*, naast *'implementation'* als grootste uitdaging gezien om de aanpak van de aanbevelingen voor een duurzame lange termijn strategie voor het land te ontwikkelen. Deze zijn een belangrijke randvoorwaarde om het vertrouwen op te krikken en eigenaarschap op een organische wijze op te eisen.

Vraag-gestuurde economie

De huidige regering pleit in haar Regeerakkoord 2021-2025 voor een 'vraag-gestuurde economie' ('*demand-side economics*') om het vereiste niveau van welvaart en welzijn van de burger te bereiken.⁵¹ Via de vraagkant willen de regeringspartijen invloed kunnen uitoefenen op de vraag naar goederen en diensten door consumenten, bedrijven, overheid en buitenland, met als uiteindelijke doelstelling het bereiken van volledige werkgelegenheid.⁵² Daarbij wordt verwezen naar het multiplicatoreffect⁵³ als motor van economische groei. Hiermee wordt bedoeld dat de investeringen leiden tot extra inkomen en dus extra consumptie. In tijden van onderbesteding zou een overheidsuitgave van bijvoorbeeld 50 miljoen NAf. aanleiding kunnen geven tot een toename van het nationaal inkomen met meer dan 50 miljoen NAf. Deze extra vraag door de overheid leidt tot extra productie bij bedrijven, die de productiefactoren inkopen van de gezinnen.

Op zich is de wens van de huidige regering voor een omslag van een aanbod- naar een vraag-gestuurde economie niet verrassend te noemen, gelet op het feit dat eerstgenoemde stroming het voorbije decennium (alsook de twee decennia daarvoor) niet heeft kunnen zorgen voor stabiele economische groei, en evenmin het niveau van armoede, sociaal-maatschappelijke achterstanden en achterstand in materieel- en immaterieel onderhoud heeft weten weg te werken. Echter, het realiseren van economische groei heeft meer nodig dan het loutere onderscheid tussen een aanbod- en vraag-gestuurde economie. Geen van beide benaderingen garandeert een uitkomst die duurzaam, inclusief en daardoor succesvol is. Een omslag kan enkel worden bereikt door en met mensen. En daarin zal vertrouwen, gesteund door competentie en ethiek, een zeer belangrijke rol spelen. Het samen uitwerken van een kompas – met een overheid die het initiatief neemt en de relevante stakeholders mede-eigenaar maakt van het proces – kan het bindmiddel zijn om een zinvolle invulling te geven aan de toekomstige ontwikkeling van het land.

IMF Outlook en risico's

Het IMF heeft in haar concluding statement van 22 juni 2021 een kernachtig overzicht gegeven van de belangrijkste thema's die spelen op Curaçao.⁵⁴ Zo wordt er pas in 2022 een groei (6,5%) verwacht die vooral vanuit het toerisme zou worden aangewakkerd, en zou het tot 2024 duren voordat het toerisme terug is op het niveau van vóór de pandemie. Verwacht wordt dat het reële bbp op de middellange termijn onder het niveau van 2019 blijft.⁵⁵ De werkloosheid loopt in de dubbele cijfers (19,1% in 2020 volgens het CBS⁵⁶) zal vermoedelijk stijgen in 2021 en ook daarna op een hoog niveau blijven, in het bijzonder de jeugdwerkloosheid (2020 = 42,4% volgens het CBS). Er wordt verwacht dat de inflatie in 2021 zal oplopen tot 2,8% als gevolg van hogere invoerprijzen, om daarna af te nemen naar 2%. Deze groeicijfers houden geen rekening met een mogelijke heropening van de raffinaderij, die in voorkomend geval gunstiger kunnen uitvallen.

⁵¹ Regeerakkoord 2021-2025, 'Un Gobernashon di Pueblo, pa Pueblo i huntu ku Pueblo di Kòrsou. Ta Pueblo su burt!'

⁵² Visie van de coalitiepartijen over het te vormen kabinet in Curaçao, brief via email verstuurd dd. 28 april 2021 aan o.m. De Staten van Curaçao, De Commissie Koninkrijksrelaties en De Vaste commissie Koninkrijksrelaties.

⁵³ Gesteund op de vraagtheorie van John Maynard Keynes.

⁵⁴ Curaçao and Sint Maarten: Staff Concluding Statement of the 2021 Article IV Mission, 22 juni 2021.

⁵⁵ In 2019 liet Curaçao voor het 4de opeenvolgende jaar negatieve economische groei optekenen.

⁵⁶ Petra van Deursen en Dianadira Eustatius-Martis, 'De aanbodkant van de arbeidsmarkt, Resultaten van het Arbeidskrachtenonderzoek 2020', CBS Curaçao, juni 2021.

Het IMF pleit voor een *inclusief* herstel en *duurzame* ontwikkeling op de middellange termijn. Ondersteunende maatregelen ten behoeve van de economie moeten worden voortgezet zolang de pandemie niet geheel onder controle is, in het bijzonder ten aanzien van kwetsbare groepen. Voor kritieke taken, zoals de belastingadministratie, data-informatiekaders en de gezondheidssector, dienen er voldoende middelen ter beschikking te worden gesteld. Verder wordt aangegeven dat de schuld op korte termijn gerechtvaardigd is zolang de geëigende maatregelen worden genomen ter vermindering van de middellange termijnschuld. Liquiditeitssteun moet zodanig worden gepland dat adequate buffers voor onvoorziene omstandigheden worden gegarandeerd.

Naast het absolute belang van het komen tot een overeenkomst met Nederland inzake liquiditeitssteun op basis van een sterke aanpassing van de begroting, die tegelijkertijd economische groei niet in de weg staat, legt het IMF de nadruk op de volgende relatie tussen groei en bezuinigingen: *'Premature retrenchment could hurt the recovery and leave permanent scars on the economy'*. Dit is in lijn met de paragraaf over 'Bezuinigingen en groei' die eerder in deze verkenning aan bod is gekomen. De 'groei-bezuinigingen' relatie wordt op scherp gesteld door de projecties voor 2021 ten aanzien van het begrotingstekort (13,5% van het bbp) en de overheidsschuld (103% van het bbp).

Gelet op de COVID-19 pandemie en de vitale rol van de gezondheidssector wordt in voornoemd IMF-rapport tevens verwezen naar de noodzaak om overeenstemming te bereiken over een realistisch budget voor het Curaçao Medical Center. Door de COVID-19 pandemie heeft de gezondheidssector voldoende middelen nodig, terwijl maatregelen moeten worden genomen om de uitgaven te optimaliseren. Daarnaast zou er voldoende liquiditeit moeten worden verschaft aan het sociaal verzekeringsfonds (SVB) om de exploitatietekorten te dekken.

Verder wijst het IMF, niet voor de eerste keer, op het belang van de introductie van een volwaardig btw-stelsel (waarbij technische bijstand en een herziening van de belastingdienst noodzakelijk is), een gewijzigd monetair beleid (ter ondersteuning van het herstel en de koppeling aan de USD), een verbeterd financieel sectorbeleid (o.a. verbeteren toezicht en wetgevingskader), het verbeteren van het investeringsklimaat (inclusief het tegengaan van de bestaande 'red tape'), het identificeren van nieuwe groeimogelijkheden voor risicospreiding, en 'capacity building'. Volgens het IMF leiden hervormingen c.q. verbeteringen aangaande voornoemde aandachtsgebieden tot een versterking van de bestuurskracht.

De door het IMF aangedragen aanbevelingen zijn deels terug te vinden in aanbevelingen die TAC in 2013 heeft geformuleerd. De aanbevelingen zijn anno 2021 nog immer actueel, al is, mede onder druk van de COVID-19 pandemie, de realiteit van 2013 op sommige onderdelen wel achterhaald. Zo is het opportuun om ten aanzien van de arbeidsmarkt meer flexibiliteit in te voeren. Voor de SER is het belangrijk dat er een evenwichtig balans is in de relatie tussen werkgever en werknemer. Er moet worden nagegaan hoe het arbeidsrecht aantrekkelijker kan worden gemaakt voor werkgevers zonder de rechten van werknemers onevenredig aan te tasten. Twee aspecten spelen hierbij een rol: enerzijds, de wendbaarheid van bedrijven en, anderzijds, de werk- en inkomenszekerheid van werknemers.

Daarnaast zijn er de contracten met een flexibel karakter, zoals tijdelijke contracten, oproepkrachten en zelfstandige arbeid. Om hier de balans te herstellen, moet afgestapt worden van het gebruik om te concurreren op arbeidsvoorwaarden. Zo vindt de SER het onwenselijk dat mensen jarenlang in contracten werken waaraan zij geen zekerheid kunnen ontleen, en waardoor hen het recht op bijvoorbeeld het sluiten van een hypotheek wordt ontnomen. Het verdient derhalve aanbeveling om ten aanzien van tijdelijke contracten, oproepcontracten en uitzendarbeid concrete voorstellen uit te werken die de balans respecteren, uitvoerbaar zijn met het oog op de toekomstige ontwikkeling, en juridisch houdbaar zijn. Dit zal in overleg met sociale partners tot stand moeten komen.

Het kompas

Hoe zou een missiegedreven innovatiebeleid er voor Curaçao uit kunnen zien? Wat zijn de grote maatschappelijke thema's, welke missies kunnen er worden geformuleerd, welke sectoren komen hierbij kijken en welke projecten kunnen hieruit voortvloeien? Wat is de link van deze thema's en missies met de begrippen weerbaarheid en veerkracht en hoe kan de gewenste brede welvaart worden gecreëerd?

Het land is gebaat bij een goede fysieke en mentale gezondheid van haar burgers, maar eveneens bij een gezonde leefomgeving. Dit betekent dat er onder meer goed moet worden nagedacht over de toekomst van de landbouw, water en voedsel. Zetten we als Curaçao in op een schoon milieu, schone groei, en zo ja, wat wordt daarmee precies bedoeld en wat is daarvoor nodig? Een gezonde omgeving raakt ook de manier waarop er met huisvesting wordt omgegaan. Gaan we voor klimaat-neutrale woningen die eveneens orkaan- en aardbevingsbestendig zijn? Hoe zit het met betaalbare duurzame energie en een veilig Curaçao om in te wonen en te werken? Hoe zit het met verantwoorde innovatie in het kader van maatschappelijke uitdagingen en oplossingen? Het zijn slechts enkele voorbeelden die duidelijk maken dat alles met elkaar is verbonden en er in de toekomst op een systemische wijze naar ontwikkelingsvraagstukken moet worden gekeken. Basisbehoeften zoals water, voedsel, huisvesting, energie, gezondheid en onderwijs staan niet op zichzelf. Ze zijn met elkaar verbonden.

Ondertussen heeft het Global Footprint Network berekend dat de mensheid na de COVID-19 crisis weer even snel de natuurlijke hulpbronnen van de aarde consumeert als in 2019.⁵⁷ De ecologische voetafdruk is met 6,6% gestegen ten opzichte van het COVID-19 jaar 2020. In het jaar 2021 heeft de wereldbevolking op 29 juli alle natuurlijke hulpbronnen verbruikt die de aarde in een jaar kan produceren, vier weken eerder dan het jaar daarvoor. Vanaf die dag kappen wij bijvoorbeeld meer bossen om dan er jaarlijks kunnen bijgroeien, stoten we meer broeikasgassen uit dan de natuur kan opnemen, enzovoort. Concreet houdt dit in dat de mensheid voor rest van het jaar leeft op krediet. Dit voorbeeld illustreert hoe hardnekkig de *business as usual* zich vastbijt in de dagelijkse praktijk. Het benadrukt tevens het belang van verantwoorde innovaties als onderdeel van brede welvaart, met competentie en ethiek als ankers voor het broodnodige vertrouwen. Het uitzetten van een eenduidige richting is niet langer een luxeopgave, maar een essentiële opdracht om als natie te kunnen overleven en om een duurzame samenleving te kunnen garanderen.

⁵⁷ <https://www.footprintnetwork.org/our-work/earth-overshoot-day/>

Een missiegedreven innovatiebeleid kan hiertoe een bruikbaar instrument zijn, gegeven de volgende kenmerken bij een dergelijke aanpak:

- 1) Stuur op het oplossen van maatschappelijke uitdagingen en tracht op deze terreinen de concurrentiepositie te versterken en economische groei te realiseren;
- 2) Er wordt meer werk gemaakt van vraagcreatie en vraagsturing opdat marktpartijen de innovatie daadwerkelijk adopteren, bijvoorbeeld via normstelling, verboden wet- en regelgeving, grootschalige investeringsprogramma's, nieuwe financiële arrangementen om burgers te verleiden te investeren, inkoopprogramma's van overheden en (tijdelijke) aanschafsubsidies voor nieuwe technologie; en
- 3) Innovatie-inspanningen worden gericht op het kunnen leveren van de oplossingen die worden gevraagd door de markt die is gecreëerd middels publieke en private initiatieven.

Pas als deze kenmerken worden toegepast en een drijfveer vormen voor ondernemingen en kennisinstellingen om in de nieuwe gebieden te innoveren, is er sprake van vraag-gestuurde innovatie.⁵⁸

In het Nederlandse voorbeeld met betrekking tot missiegedreven beleid⁵⁹ is men als volgt te werk gegaan.

- In nauwe samenwerking tussen de acht ministeries en de topsectoren⁶⁰ zijn er 25 missies opgesteld binnen vier maatschappelijke thema's⁶¹ (zie bijlage 2).
- De missies richten zich meer op gezonde levensjaren, voldoende schoon water en veilig voedsel, minder uitstoot van broeikasgassen, betaalbare duurzame energie en een veilig Nederland om in te wonen en werken.
- Wat de missies hebben teweeggebracht is dat topsectoren intensiever met elkaar samenwerken. Er worden nieuwe markten gecreëerd en wanneer de nieuwe markt niet vanzelf ontstaat, kan de overheid een duw in de goede richting geven door zelf als *launching customer* op te treden.
- Door ook uitdagers, vernieuwende ondernemers en regio's beter te betrekken, wordt het missiegedreven beleid breder toegepast met een grotere kans op succes.
- Met behulp van kennis uit de wetenschap, slimme producten van ondernemers en stimulering door de overheid ligt de focus op de beste oplossingen, ook al staat de weg naar die oplossing nog niet vast.
- De missies maken de specifieke behoefte aan onderzoek en innovaties duidelijk (bijvoorbeeld in het geval van ziektes, met nieuw data- en grondstoffenonderzoek, zodat we beter weten hoe we ze moeten genezen, behandelen of gebruiken). Ondernemers vertalen deze kennis naar concrete toepassingen en producten, werkgelegenheid en economische verdienkansen.

⁵⁸ Katrien Penne, 'Rapport Missiegedreven Innovatiebeleid, Een verkenning aan de hand van buitenlandse beleidsontwikkeling', pp. 12-13, Stichting Innovatie & Arbeid, 1 maart 2021.

⁵⁹ Bron: Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, 'Missie voor de Toekomst, Missiegedreven Topsectoren- en Innovatiebeleid'.

⁶⁰ Sinds 2011 bundelen ondernemers, wetenschappers en de overheid hun krachten in negen topsectoren op het gebied van agri & food, chemie, creatieve industrie, energie, life sciences & health, high tech systemen & materialen, water & maritiem, tuinbouw & uitgangsmaterialen en logistiek.

⁶¹ Energietransitie & duurzaamheid; Landbouw, water en voedsel; Gezondheid & zorg; Veiligheid.

- De overheid stimuleert baanbrekende innovatie door te investeren in onderzoek, aanpassing van wet- en regelgeving, het aangaan van publiek-private partnerships, zelf te kopen, financiële regelingen beschikbaar te stellen en nieuwe markten te creëren.
- Deze samenwerking tussen ondernemers, wetenschappers en de overheid levert concrete en slimme oplossingen op zoals ouder blijven, langer gezond blijven, voldoende betrouwbaar voedsel kunnen eten, schoon kunnen produceren met duurzame energie, de leefbaarheid van de planeet respecteren. Daarnaast houden deze oplossingen potentiële exportproducten in.

Voor elk van deze thema's is een Kennis- en Innovatie Agenda opgesteld. Voor sleutel technologieën – onder andere quantum-, nano-, digitale technologie – en onderwerpen voor het verdienvermogen zijn twee aparte agenda's gemaakt, terwijl de financiële middelen en onderzoekscapaciteit van alle agenda's zijn vastgelegd in een Kennis & Innovatie Convenant. Wat er vervolgens gebeurt is dat ondernemers en onderzoekers echt aan de slag kunnen met het ontwikkelen van nieuwe producten, technologieën en oplossingen die ze met succes over de hele wereld kunnen verkopen. Voor een illustratie van veelbelovende innovaties wordt verwezen naar bijlage 4.

Kompas voor Curaçao

Een eerste en noodzakelijke stap bij het bepalen van relevante maatschappelijke thema's is het respecteren van de Quadruple Helix benadering die aan de basis ligt van een missiegedreven (innovatie)beleid; de overheid, het bedrijfsleven, de wetenschap en de burgers & het maatschappelijk middenveld. Er moet breed draagvlak gecreëerd worden om informatie naar boven te halen en een richting/kompas uit te dragen.

Uit de manier waarop Nederland structureel tewerk is gegaan van thema naar missie naar subthema, en van subthema naar ambities en innovatie- en kennisvragen, die uiteindelijk in concrete projecten en onderzoek moeten uitmonden, kan Curaçao mogelijk informatie halen die voor de lokale context van belang is. Uiteindelijk heeft iedere lokaliteit zijn eigen realiteit en daar horen maatschappelijke thema's bij die verbonden zijn met de specifieke lokaliteit. Curaçao zal haar eigen thema's moeten vastleggen die richtinggevend zullen zijn voor de toekomst (2030 en verder) van het land, al klinken de in Nederland gekozen thema's rondom *Energietransitie en duurzaamheid – Landbouw, water, voedsel – Gezondheid en zorg – Veiligheid*, volgens de SER evenmin vreemd voor de Curaçaose context, gelet op het feit dat het gaat om maatschappelijke thema's met een grensoverschrijdend karakter.

De SER acht het van groot belang dat tevens op behendige wijze wordt omgegaan met het benutten van de toegang tot de wetenschap, waarbij een beroep kan worden gedaan op kennis en expertise vanuit de academische wereld in Nederland en elders. Bij wijze van voorbeeld kan worden verwezen naar de start van een gezamenlijke living lab⁶² met het oog op de export van energie in de Caribische regio binnen 20 jaar, onder impuls van de Curaçaose overheid, TNO en de University of Curaçao (UoC). De lokale overheid, kennisinstituten, en overheids- & private bedrijven werken mee aan een geïntegreerd systeem dat uiteindelijk moet leiden tot de duurzame opwekking van elektriciteit, productie van waterstof, synthetische energiedragers, elektrificatie, opslag, decarbonisatie, biobrandstoffen en laadstations. Dit is een voorbeeld van een project (er is immers een living lab opgericht) dat hoort onder het thema *Energietransitie en duurzaamheid*. De SER adviseert daarom om bij het opstellen van de thema's en specifieke missies rekening te houden met bestaande informatie en beleid dat mogelijk relevant is in de context van het kompas.

Als kleine eilandstaat met inherente kwetsbaarheden (SID) beschikt Curaçao niet over de innovatieve, onderzoeks- en ontwikkelingsmogelijkheden van grote landen zoals Nederland of mogendheden als de Verenigde Staten. Duurzame samenwerkingsverbanden en strategische allianties zijn vanuit dat perspectief gezien behalve nuttig ook bittere noodzaak; zij kunnen helpen om gebruik te maken van buitenlandse expertise. Waarbij de samenwerking niet eenrichtingverkeer is, maar waarbij de strategische partners beide voordeel halen uit de samenwerking. Hierdoor kunnen economische mogelijkheden worden gecreëerd in termen van ondernemerschap, business development, cashflow en banen. Wat vergt de lokale situatie en in hoeverre kunnen innovaties – zowel high- als lowtech – en innovatieve concepten die elders

⁶² <https://solarmagazine.nl/nieuws-zonne-energie/23389/living-lab-moet-curacao-helpen-over-20-jaar-zonne-energie-te-exporteren>

al succesvol worden toegepast, de Curaçaose gemeenschap ten goede komen? Dit soort vragen komen automatisch aan de orde bij het verfijnen van de thema's naar missies, die dan uiteindelijk tot concrete projecten (en onderzoek) kunnen leiden.

Uiteindelijk zal de overheid het initiatief moeten nemen om de diverse spelers te betrekken, wil Curaçao een plan voor de toekomst met een duidelijke richting en implementatie gaan uitwerken. Het verkrijgen van breed maatschappelijk draagvlak is een conditio sine qua non, waarbij er, los van welk persoonlijk of groepsbelang dan ook, gewerkt wordt aan een ontwerp ten behoeve van het gemeengoed.

De regeringspartijen hebben aangegeven een integraal ontwikkelingsplan voor te bereiden dat de bakens voor de komende twaalf jaar uitzet, waarbij doelmatigheid centraal staat en alle inspanningen moeten leiden tot de verbetering van het sociaaleconomische welzijn van de burgers van Curaçao. Daarin worden op planmatige wijze grootschalige hervormingen en investeringen in het onderwijs, de infrastructuur, de volksgezondheid in de milieuregelgeving opgenomen. De SER ondersteunt de intentie voor doelmatigheid en sociaaleconomisch welzijn, en meent dat het uitwerken van een missiegedreven innovatiebeleid rondom relevante maatschappelijke thema's een sterke troef kan zijn om een duidelijke weg in te slaan voor het komende decennium. Daarnaast kan een dergelijk kompas een stevig handvat zijn bij het realiseren van de investeringsagenda die aan een dergelijk missiegedreven beleid gekoppeld is. Het is bovendien belangrijk om jong en oud te betrekken bij dit verhaal, zodat belangrijke lessen uit het verleden en het heden kunnen worden meegenomen naar een toekomst waarin brede welvaart en ethiek de rode draad zijn.

Bestuurskracht

Bestuurskracht kan worden gedefinieerd als *'het hebben en aanwenden van capaciteit, ten behoeve van de bestuurlijke keten, in relatie tot een bepaalde opdracht volgens bepaalde criteria'*.⁶³ Kortom, een weerspiegeling van de verhouding tussen capaciteit en opdracht. Vanuit een procesmatige invalshoek luidt de definitie als volgt: *'Bestuurskracht heeft betrekking op het vermogen van overheden om:*

- *Maatschappelijke uitdagingen centraal te stellen*
- *Relevante actoren bij elkaar te brengen*
- *En te laten samenwerken*
- *Met een democratisch bestuur dat betrouwbaar, integer en responsief is'*.⁶⁴

Curaçao kampt met een structureel gebrek aan bestuurskracht en dat brengt met zich mee dat het merendeel van de aanbevelingen voor een lange termijnstrategie, zoals door TAC geformuleerd in 2013, vandaag nog steeds actueel is. Als voorbeeld kan onder meer worden verwezen naar het vergunningenstelsel, de cost of doing business, de red tape en de pensioenproblematiek. Stuk voor stuk voorbeelden die reeds een aantal decennia spelen, maar tot op heden nog niet effectief zijn aangepakt. In het Landspakket zijn deze voorbeelden opgenomen onder het thema 'Economische hervormingen' onder maatregel E.5 (pensioenen) en E.6 (ondernemerschap en investeringsklimaat). Met de uitvoering van het Landspakket zal moeten blijken in hoeverre de erin opgenomen opdrachten de verwachtingen van structurele veranderingen kunnen inlossen. Implementatie zal ook hier de lakmoesproef moeten doorstaan. Het meten van deze bestuurskracht zal moeten plaatsvinden op basis van zowel kwantitatieve (indicatoren)- als kwalitatieve factoren.

In het jaarverslag 2020 van de CBCS wordt gewezen op het belang van hervormingen, waaronder investeringen in het onderwijs (inclusief permanente educatie), het aanpakken van knelpunten op de arbeidsmarkt, maar ook het nemen van maatregelen voor het verminderen van de cost of doing business, langdurige administratieve procedures en (onnodige) bureaucratie.⁶⁵ Kortom, weer dezelfde aandachtspunten als in eerdere rapporten zoals dat van TAC en het recente Landspakket. Naast de nadruk op een duurzaam groeiherstel wordt aangegeven dat er sprake moet zijn van een meer inclusief groeipad dat kansen biedt aan eenieder in de samenleving, leidend tot een eerlijker verdeling van het geaggregeerde inkomen. In dit kader heeft de CBCS het over hervormingen die de productiviteit versnellen en tegelijkertijd de sociale cohesie bevorderen. Deze zienswijze ligt in lijn met het pleidooi van het IMF om werk te maken van een *inclusief* herstel en *duurzame* ontwikkeling op de middellange termijn. De SER onderschrijft deze zienswijze volledig.

Inclusiviteit en duurzaamheid zijn onontbeerlijke ankers voor een succesvolle groei en ontwikkeling. Indirect houdt dit in dat er wordt nagedacht over de vragen: hoe produceren we, hoe is het inkomen

⁶³ Bart de Peuter, 'Bestuurskracht: wat is het en hoe kan je het vaststellen?'; KU Leuven Instituut voor de Overheid, 2015.

⁶⁴ Peter Castenmiller, Dunker en Driepunters, 'Intergemeentelijke samenwerking en bestuurskracht in Nederland', Res Publica, 2009 – 3.

⁶⁵ CBCS Annual Report 2020, p. 11.

verdeeld, hoe consumeren we? Dergelijke vragen overstijgen de economische invalshoek (bijvoorbeeld neoliberaal, Keynesiaans) en benadrukken het belang van een duidelijke richting, een kompas, voor de toekomst van Curaçao. Het benoemen van relevante maatschappelijke thema's met specifieke missies die uiteindelijk tot concrete en zinvolle projecten aanleiding kunnen geven – naast de structurele uitdagingen die er reeds zijn – kunnen een belangrijke opstap zijn bij het vormgeven van het ontwikkelingsbeleid voor het land. Een richting waar brede welvaart geen dode letter is, waar het besef aanwezig is dat materiële welvaart en economische groei enkel betekenisvol kan zijn in combinatie met leefklimaat, inclusiviteit en productiviteit. Een dergelijke richting leent zich voor de pijlers levenskwaliteit, levensstandaard, sociale cohesie en inclusieve democratie.

Conclusie

Volgens Rotmans leven we niet in een tijdperk van verandering, maar in een verandering van tijdperk.⁶⁶ De SER onderschrijft dit citaat. De mens en de menselijke natuur wordt opnieuw het startpunt van het heruitvinden van de samenleving en de economie. Daarbij gaat het niet om de overgang van de ene ideologie naar de andere, want dat is verandering. Wat er nodig is, is een transformatie, met onder meer aandacht voor de volgende vragen: hoe wordt er geproduceerd, hoe is het inkomen verdeeld, hoe wordt er geconsumeerd? De pandemie heeft de behoefte aan een betekenisvolle economie aangescherpt, niet alleen in Europa, maar ook in de Caribische regio.

Binnen een dergelijke context zijn groei en welvaart niet langer het doel, maar een middel om de groei van welzijn, gezondheid en geluk mogelijk te maken. Een dergelijke transformatie zal volgens de SER eveneens inhouden dat binnen het onderwijs de vraag wordt gesteld welke kennis en vaardigheden wij *willen* dat kinderen gaan ontwikkelen met het oog op de toekomst.

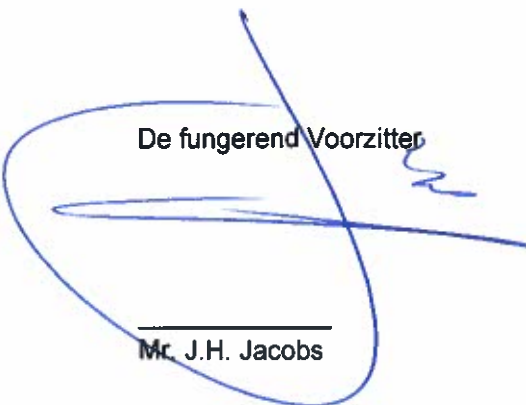
Een missiegedreven innovatiestrategie om het land in een bepaalde richting te sturen, rondom relevante maatschappelijke thema's die zijn toegespitst op de specifieke lokale context, kan enkel succesvol tot stand komen indien er voldoende draagvlak aanwezig is. Want zonder draagvlak en vertrouwen in elkaar om samen met elkaar een duidelijke koers voor het land te bepalen, ten behoeve van het gemeengoed, dreigen ook deze inspanningen te verzanden in een zoveelste poging om rapporten en documenten te produceren met concrete aanbevelingen en projecten die stranden in het zicht van de implementatie.

Recent grootschalig internationaal onderzoek heeft uitgewezen dat vertrouwen in rechtsreeks verband wordt gebracht met competentie en ethiek, waarbij inkomensongelijkheid een grotere impact heeft op vertrouwen dan economische groei. Daarenboven is er nauwelijks vertrouwen in het huidige leiderschap om de grote maatschappelijke uitdagingen aan te pakken. De Caribische regio, waaronder Curaçao, vormt hierop geen uitzondering.

De SER is ervan overtuigd dat het uitwerken van een missiegedreven innovatiestrategie een handvat kan zijn om een zinvolle, productieve en duurzame invulling te geven aan de toekomstige groei en ontwikkeling van het land. Hierin zullen de diverse stakeholders een relatie moeten opbouwen die het gemeengoed van het land dient en dit zal inspanningen vergen van alle betrokkenen. Een katalyserende rol is weggelegd voor de overheid die als aanjager de andere stakeholders kan en moet betrekken bij dit verhaal – via een bottom-up en een top-down benadering – om een gedragen beleid en kompas tot stand te brengen dat tegelijkertijd uitvoerbaar is en concrete stappen inhoudt om de productiviteit, inclusie en duurzame ontwikkeling tot stand te brengen.

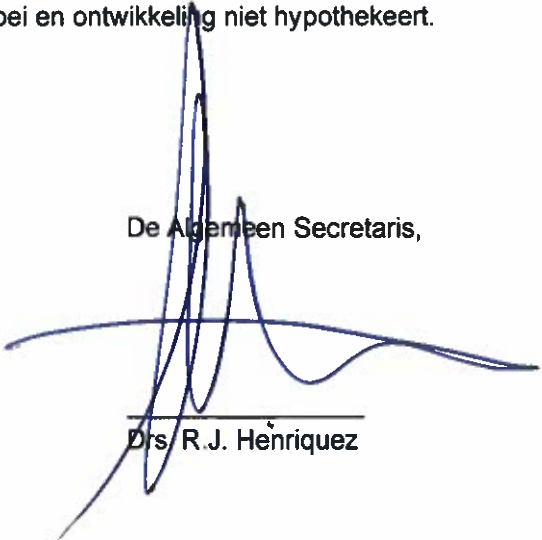
⁶⁶ Jan Rotmans, *Change of Era, Our World in Transition*, Boom Uitgeverij, november 2017.

Daarnaast kan een missiegedreven innovatiestrategie een zinvolle en effectieve aanvulling zijn op het Landspakket, dat geënt is op het uitvoeren van een aantal structurele- en bezuinigingsmaatregelen, waarvan het tempo de noodzaak aan economische groei en ontwikkeling niet hypothekeert.

De fungerend Voorzitter

Mr. J.H. Jacobs

De Algemeen Secretaris,

Drs. R.J. Henriquez

Bijlagen

Bijlage 1: Mazzucato – missie georiënteerde innovaties: food for thought

Polymakers	Should have a clear understanding of who the different actors in the process are to prevent free-riding on publicly funded innovation and a 'winner-takes-all' outcome.
Tax policy	could be changed to encourage truly dynamic links between the different participants in innovation (e.g. by bringing the rewards and tax breaks that venture capitalists enjoy more into line with the risks they actually take compared with other stakeholders)
Innovation led growth	The assumption is that policy should be about 'leveling the playing field'. But achieving innovation-led growth and innovation of a particular type (e.g. green innovation: not only requires a different policy mindset but also a different organizational structure: the ability to explore, experiment and strategically deliberate inside the public sector) will require not leveling but about tilting the playing field
Mission oriented innovation	More discussion needed to battle societal and technological grand challenges – like climate change or social care
Lessons learned	There are lessons from 'mission oriented' investments such as going to the moon. Making sure our earth remains habitable demands the same ambition, organization, planning, bottom-up experimentation, public-private risk-sharing and sense of purpose and urgency (cfr. the Apollo project)
Governments	Are often saddled with the costs of the failures while earning next to nothing from the successes.
True sharing economy	Must by definition respect the hard-won gains of all workers, irrespective of race, gender or ability

Bron: Mariana Mazzucato, 'The Value of Everything, Making and Taking in the Global Economy', allen Lane, 2018.

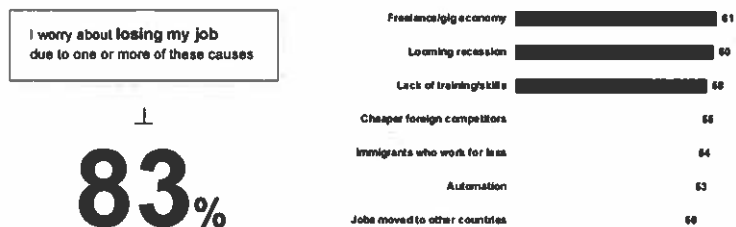
Bijlage 2: thema's – missies Nederland

Thema's	Missies
Energietransitie en Duurzaamheid	- Vermindering van de nationale broeikasgasuitstoot met 49% in 2030, op weg naar 95% minder uitstoot in 2050 ten opzichte van 1990. - Een volledig CO₂-vrij elektriciteitssysteem in 2050. - Een CO₂-vrije gebouwde omgeving in 2050. - Een klimaatneutrale industrie met hergebruik van grondstoffen en producten in 2050. - Emissieloze mobiliteit voor mensen en goederen in 2050. - Een duurzame en volledig circulaire economie in 2050, met in 2030 halvering van het grondstoffengebruik.
Landbouw, water, voedsel	- Vermindering van grond- en hulpstoffen in de land- en tuinbouw in 2030. Alle eind- en restproducten worden zo hoog mogelijk tot waarde gebracht (kringlooplandbouw). - In 2050 is het systeem van landbouw en natuur netto klimaatneutraal (gedeelde missie met Energietransitie en Duurzaamheid). - Nederland is in 2050 klimaatbestendig en waterrobuust. - In 2030 produceren en consumeren we gezond, veilig en duurzaam voedsel en verdienen ketenpartners, inclusief de boer een eerlijke prijs. - Een duurzame balans tussen ecologische draagkracht en waterbeheer vs. hernieuwbare energie, voedsel, visserij en andere economische activiteiten. Die balans moet er in 2030 zijn voor mariene wateren en in 2050 voor rivieren, meren en estuaria. - Nederland is en blijft de best beschermde en leefbare delta ter wereld, met tijdige, toekomstbestendige maatregelen tegen beheersbare kosten.
Gezondheid en zorg	- In 2040 leven alle Nederlanders tenminste vijf jaar langer in goede gezondheid, en zijn de gezondheidsverschillen tussen de laagste en hoogste sociaal-economische groepen met 30% afgenomen. - In 2040 is de ziektelast door een ongezonde leefstijl en -omgeving met 30% afgenomen. - In 2030 wordt zorg 50% meer (of vaker) in de eigen leefomgeving georganiseerd, in plaats van in zorginstellingen. - In 2030 kunnen mensen met een chronische ziekte of levenslange beperking naar wens en vermogen beter meedoen in de samenleving (+25%). - In 2030 is de kwaliteit van leven van mensen met dementie met 25% toegenomen.
Veiligheid	- In 2030 is georganiseerde criminaliteit in Nederland te riskant en slecht lonend, door meer zicht op illegale activiteiten en geldstromen. - In 2035 beschikt Nederland over de marine van de toekomst. In staat om flexibel te reageren op onvoorspelbare en onvoorstelbare ontwikkelingen. - In 2030 heeft Nederland een operationeel inzetbare ruimtevaartcapaciteit voor defensie en veiligheid. - Cyberveiligheid. Nederland is in staat om op een veilige wijze de economische en maatschappelijke kansen van digitalisering te verzilveren. - In 2030 werkt de krijgsmacht volledig genetwerkt met andere diensten en met integratie van nieuwe technologieën om sneller en effectiever te kunnen handelen dan de tegenstander. - Vraag en aanbod worden sneller bij elkaar gebracht om kort-cyclisch succesvolle innovaties te implementeren. - In 2030 verzamelen veiligheidsorganisaties nieuwe en betere data, waardoor men de dreiging steeds een stap voor is. - Het vak van veiligheidsprofessional behoort in 2030 tot de top 10 van meest aantrekkelijke beroepen in Nederland.

Bron: Factsheet 'Missies voor de Toekomst, Missiegedreven Topsectoren- en innovatiebeleid', Ministerie van Economische Zaken en Klimaat.

Bijlage 3: Zorgen over baanverlies in de toekomst

Percent of employees who worry about job loss due to each issue

Bron: Global Report, Edelman Trust Barometer 2020, 20th Annual Edelman Trust Barometer.

Bijlage 4: Veelbelovende innovaties Nederland

Veelbelovende innovatie

Nederland is een innovatief en ondernemend land met een indrukwekkend CV van succesvolle innovaties op wereldniveau. Denk aan de uitvinding van de microscoop (1595), de kunstnier (1943) en wifi (1997). Ook de toekomst ziet er veelbelovend uit. Zo ontwikkelen Nederlandse bedrijven slimme kasmaterialen die zich aanpassen aan licht, klimaat en gewassen. Auto's die kunnen rijden op zon en regenwater. Een irrigatiesysteem dat anticipeert op weersomstandigheden en water kan opslaan voor droge periodes. Zonwering die bestaat uit zonnecellen. Een koraal kraamkamer waarmee beschadigd rif wordt hersteld. Nieuwe soorten brandstof. Milieuvriendelijke alternatieven waarmee schepen, wegen en machines worden beschermd tegen de elementen. Oneindige recycling van plastic. Een kunstalvleesklier voor mensen met diabetes. Allemaal Nederlandse innovaties van de laatste jaren of nu in ontwikkeling.

Via onderstaande QR code kan de video 'Missies voor de Toekomst' worden bekeken.

Bron: Factsheet Missies voor de Toekomst, Missiegedreven Topsectoren- en innovatiebeleid, Ministerie van Economische Zaken en Klimaat.

Geraadpleegde bronnen

Global Report, Edelman Trust Barometer 2020, Edelman

Gilmar Pisas (MFK), Ruthmilda Larmonie-Cecilia (PNP) Visie van de coalitiepartijen over het te vormen kabinet in Curacao, email 28 april 2021

Nationaal Plan voor herstel en veerkracht België, 30 april 2021

Agenda NL 2030, Ondernemen voor brede welvaart, Naar een nieuw Rijnlands samenspel, Middellangetermijnvisie VNO-NCW en MKB-Nederland, Den Haag, februari 2021

Akuerdo di Gobernashon 2021-2025, Un Gobernashon di Pueblo, pa Pueblo i huntu di Korsou Ta Pueblo su Burt!, Landhuis Daniel, 30 april 2021

Annual Report 2020, Centrale Bank van Curaçao en Sint-Maarten

'Blijvende schade' covid reëel gevaar, 'Doornbosch: investeringen in onderwijs en aansluiting in arbeidsmarkt nodig', Antilliaans Dagblad, 1 augustus 2021

De transitie naar een circulaire economie, Beleidsagenda en aanbevelingen, SERV, 25 februari 2019

Brugproject Eindrapport, Projectraad Brugproject, VNO-NCW en MKB-Nederland, september 2020

Missies voor het topsectoren- en innovatiebeleid, Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, 26 april 2019

Fiscal Activism in the Caribbean amid the Deep Economic Contraction caused by the COVID-19 Pandemic, The International Conference on Diversity in Organizations, Communities and Nations, Dr. J. Jardim, Executive Director Centrale Bank van Curacao en Sint Maarten, June 2, 2021

Vlaamse veerkracht, Relanceplan Vlaamse Regering, Jan Jambon, Minister-president van de Vlaamse Regering, Septemberverklaring 28 september 2020

Horizonte Nobo|Living Lab, Transitie naar duurzaamheid, Samenwerkings Overzicht, oktober 2020

Nota Vlaams Relancebeleid, Bijzondere tijden vragen bijzondere aanpak, SERV, 13 mei 2020

Cijferrapport COVID-19-impact op het sociaal-economisch weefsel, Voorlopige analyse: rode draden, scheuren, knopen en leerstof, SERV, 22 juni 2020

Vlaamse fiches Plan voor Herstel en Veerkracht, SERV, 25 januari 2021

Sociaal-economisch beleid 2021-2025, Zekerheid voor mensen, een wendbare economie en herstel van de samenleving, Advies 21/08, SERV, juni 2021

Katrien Penne, Rapport Missiegedreven Innovatiebeleid, Een verkenning aan de hand van buitenlandse beleidsontwikkeling, Stichting Innovatie & Arbeid, 1 maart 2021

Bart De Peuter, presentatie 'Bestuurskracht: wat is het en hoe kan je het vaststellen?', KU Leuven Instituut voor de Overheid.

Brief staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, drs. R.W. Knops, aan de heer Pisas en mevrouw Larmonie (per email), naar aanleiding van hun brief dd. 5 mei 2021.

Verkenning SER – inzake een missiegedreven
innovatiebeleid

Deskundig Onafhankelijk Verbindend